

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
Кафедра права, національної безпеки та європейської інтеграції

Кваліфікаційна робота магістра
на тему
ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ
СУСПІЛЬСТВОМ У ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ
ПОВОЄННОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

Виконав студент 2 курсу,
групи ППГЗ-2-24
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічна політика та управління в
умовах гібридних загроз»

_____ Роман ГУБА

Науковий керівник роботи:
доктор юридичних наук, професор
_____ Лариса ВЕЛИЧКО

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ПОЛІТИЦІ ПОВОЄННОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ.....	8
1.1 Теоретичні підходи до розуміння ролі громадянського суспільства у формуванні політики повоєнної реінтеграції.....	8
1.2 Правові механізми забезпечення участі громадянського суспільства у процесах повоєнної реінтеграції в Україні та зарубіжних країнах.....	22
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У РЕІНТЕГРАЦІЇ КЛЮЧОВИХ ЦІЛЮВИХ ГРУП.....	42
2.1 Співпраця органів державної влади з ветеранськими організаціями у формуванні та реалізації політики реінтеграції військовослужбовців.....	42
2.2 Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у процесах реінтеграції внутрішньо переміщених осіб.....	60
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ПОЛІТИЦІ ПОВОЄННОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ.....	77
3.1 Поліцентрична модель взаємодії державної влади та громадянського суспільства у процесах повоєнної реінтеграції	77
3.2 Механізми інституціоналізації взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством у формуванні та моніторингу політики повоєнної реінтеграції.....	86
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність політики повоєнної реінтеграції в післявоєнних суспільствах значною мірою визначається якістю взаємодії між державними інституціями та організаціями громадянського суспільства. Міжнародний досвід демонструє, що успішність реінтеграції ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та населення деокупованих територій залежить не стільки від обсягу ресурсів, скільки від інституціоналізації партнерства між секторами через механізми спільного планування, координації та моніторингу політики.

Україна опинилася в унікальному контексті «конфліктної реінтеграції», де процеси відновлення деокупованих територій відбуваються паралельно з продовженням активних бойових дій. Станом на червень 2025 року понад 4,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб (11% населення) та 800 тисяч ветеранів потребують комплексної підтримки. Масштаб кризи перевищує спроможність державних інституцій, внаслідок чого організації громадянського суспільства фактично підтримують державу у наданні критично важливих послуг. Водночас ця допомога відбувається без належної координації, що призводить до фрагментації, дублювання зусиль та нерівномірного покриття територій.

Національна система реінтеграції формується без інституціоналізованих механізмів залучення громадських організацій до формування політики. Консультативні органи при міністерствах та місцевих органах влади функціонують формально, створюючи імітацію участі без реального впливу на прийняття рішень, що суперечить стандартам демократичного врядування та знижує ефективність політики.

Актуальність дослідження обумовлена потребою розробки науково обґрунтованої моделі взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством у політиці повоєнної реінтеграції на основі синтезу міжнародного досвіду післявоєнних суспільств та української специфіки. Ефективна система

партнерства є необхідною умовою не лише для забезпечення якісних послуг цільовим групам, але й для формування сталих демократичних інститутів, соціальної згуртованості та успішної євроінтеграції.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика взаємодії держави з громадянським суспільством у післявоєнних контекстах перебуває у фокусі наукової уваги, однак комплексні дослідження механізмів партнерства в умовах триваючого конфлікту залишаються обмеженими.

Українські дослідження представлені роботами О. Балакіревої (адаптація ветеранів), Н. Паніної (інтеграція ВПО), Ю. Сайчук (психологічна реабілітація), В. Горбуліна (національна безпека), Є. Захарова (права ВПО), О. Крисенко (реінтеграція деокупованих територій), Т. Семигіної (соціальна політика), І. Мудрака (децентралізація) та А. Романової (управління на деокупованих територіях).

Зарубіжні дослідження охоплюють роботи Теї Паффенгольц (багатофункціональна модель участі у миробудуванні), Лізи Ширч (партисипативний підхід до людської безпеки), Елінор Остром (поліцентричне врядування), Шеррі Арнстайн (драбина участі), Роберта Патнема (соціальний капітал), Джона Пола Ледерака (трансформативне миробудування), Роджера Мак Гінті (повсякденний мир) та Олівера Річмонда (гібридний мир). Публікації міжнародних організацій (Світовий банк, ПРООН, USAID, IOM, UNHCR), які висвітлюють практичні аспекти підтримки України.

Незважаючи на значний доробок, відсутні комплексні роботи, які системно аналізують моделі взаємодії у політиці повоєнної реінтеграції з урахуванням української специфіки «конфліктної реінтеграції». Саме заповнення цієї прогалини визначає актуальність дослідження.

Мета роботи – комплексний аналіз теоретико-правових засад та практик взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством у політиці повоєнної реінтеграції в Україні та розробка науково обґрунтованої моделі поліцентричної взаємодії з механізмами її інституціоналізації для забезпечення ефективної та сталої співпраці між державним та громадським секторами.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні *завдання*:

- узагальнити теоретико-концептуальні засади взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством у контексті повоєнної реінтеграції;
- дослідити нормативно-правову архітектуру взаємодії держави з громадянським суспільством в Україні та виявити розриви між декларативними нормами та практиками імплементації;
- проаналізувати міжнародний досвід інституціоналізації участі громадянського суспільства у післявоєнних суспільствах (Естонія, Польща, Шотландія) для ідентифікації елементів, придатних для адаптації в українських умовах;
- вивчити практики співпраці державних органів з ветеранськими організаціями та виявити проблеми токенізму і механізми подолання імітації участі;
- дослідити взаємодію органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у підтримці внутрішньо переміщених осіб та ідентифікувати успішні локальні моделі;
- розробити теоретичну модель поліцентричної взаємодії на основі синтезу принципів субсидіарності, разової підтримки та учасницького бюджетування та соціального капіталу;
- запропонувати комплексні механізми інституціоналізації взаємодії, що охоплюють правові, організаційні, процедурні та фінансові аспекти для трансформації від консультацій до партнерства з реальним розподілом повноважень.

Об'єктом дослідження є система взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством у політиці повоєнної реінтеграції в Україні.

Предметом дослідження є механізми партнерства між державним та громадським секторами у процесах соціальної, економічної та психологічної реінтеграції ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та населення деокупованих територій.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: *термінологічний аналіз* для розмежування понять «повоєнна реінтеграція», «конфліктна реінтеграція», «публічно-приватне партнерство»; *теоретичне узагальнення* для систематизації наукових підходів до ролі громадянського суспільства у післявоєнних трансформаціях; *системний підхід* для дослідження взаємодії як цілісної системи взаємопов'язаних елементів (підрозділ 1.1).

Компаративний метод використано для аналізу міжнародного досвіду (Естонія, Польща, Шотландія), *метод кейс-стаді* для вивчення Львівської, Харківської та Вінницької моделей співпраці (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1). *Інституційний аналіз* застосовано для дослідження формальних та неформальних інститутів взаємодії, *структурно-функціональний* для визначення ролей акторів, *нормативно-правовий* для вивчення законодавчої бази та виявлення розривів між нормами та практиками (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.2).

Метод документального аналізу використано для вивчення офіційних документів, стратегій, звітів міністерств та громадських організацій, *метод вторинного аналізу даних* для узагальнення соціологічних досліджень (підрозділи 2.1, 2.2). *Метод синтезу* міжнародного досвіду дозволив сформулювати універсальні принципи ефективної співпраці, *метод критичного аналізу* оцінити релевантність моделей для українського контексту (підрозділи 1.2, 3.1).

Метод стратегічного планування використано для визначення послідовності впровадження рекомендацій, *метод моделювання* для розробки поліцентричної моделі взаємодії, *метод системного синтезу* для формулювання комплексу механізмів інституціоналізації (підрозділ 3.2).

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження мають конкретне практичне застосування у декількох ключових сферах.

У науково-дослідній сфері матеріали формують теоретико-методологічну основу для подальших досліджень механізмів партнерства у післявоєнних контекстах. Поліцентрична модель слугує аналітичним інструментом, концепція

«конфліктної реінтеграції» розширює теоретичні рамки досліджень післявоєнних трансформацій.

У практичній діяльності державних органів результати надають РНБО України, Міністерству з питань реінтеграції, Міністерству у справах ветеранів аналітичну основу при оновленні стратегій. Центральні органи виконавчої влади можуть використати результати при розробці нормативно-правових актів щодо участі громадськості, зокрема при внесенні змін до Закону «Про звернення громадян» та постанови Кабінету міністрів України щодо консультацій з громадськістю. Запропоновані інституційні рекомендації формують основу реформи системи реінтеграції, процедурні стандарти перетворюють декларативні права на процедурні гарантії справжньої участі.

У діяльності органів місцевого самоврядування результати надають територіальним громадам конкретні моделі успішної співпраці з громадськими організаціями, апробовані у різних регіонах з урахуванням локальної специфіки.

У навчальному процесі матеріали можуть бути інтегровані закладами вищої освіти при викладанні дисциплін «Публічне управління та адміністрування», «Національна безпека», «Соціальна політика», «Державне управління у сфері реінтеграції», «Публічне управління на деокупованих територіях» включені до програм підготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців у Національному агентстві України з питань державної служби, ННІ «Інституті державного управління» ХНУ імені В.Н. Каразіна, Компаративний аналіз міжнародних моделей може бути використаний як практичний матеріал для вивчення успішних практик організації партнерства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інституті державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна і можуть бути використані в подальшому в науковій діяльності кафедри.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ПОЛІТИЦІ ПОВОЄННОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

1.1 Теоретичні підходи до розуміння ролі громадянського суспільства у формуванні політики повоєнної реінтеграції

Теоретичне осмислення ролі громадянського суспільства у процесах повоєнної реінтеграції формує концептуальний фундамент для розуміння механізмів взаємодії державних інституцій з недержавними акторами. Сучасний науковий дискурс пропонує різноманітні теоретичні рамки для аналізу цієї взаємодії. Однак відсутність концептуального консенсусу щодо оптимальних моделей партнерства актуалізує необхідність критичного синтезу існуючих підходів.

Концептуалізацію громадянського суспільства як актора повоєнної реінтеграції подано у фундаментальній роботі Т. Paffenholz «Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assessment». Дослідницею виокремлено сім ключових функцій громадянського суспільства у світобудуванні [14, с. 43-67]. До них віднесено захист інтересів уразливих груп, моніторинг дотримання угод, фасилітацію діалогу, соціалізацію норм мирного співіснування, створення соціального капіталу, посередництво та надання послуг.

Критично оцінюючи цю багатofункціональну модель, варто зазначити обмеження її застосування до українського контексту. Громадянське суспільство функціонує в Україні не в післявоєнних умовах, а в умовах активних бойових дій і це вимагає адаптації теоретичних конструктів до специфіки «конфліктної реінтеграції», де процеси відновлення деокупованих територій відбуваються паралельно з продовженням війни.

Водночас багатофункціональна модель Т. Paffenholz залишається методологічно корисною для ідентифікації потенційних ролей громадських організацій. Вона дозволяє структурувати аналіз діяльності різних типів організацій та оцінити повноту покриття функцій громадянським суспільством у конкретному національному контексті. Проте механічне перенесення цих семи функцій без урахування української специфіки може призвести до нереалістичних очікувань від громадських організацій, які вже перебувають під значним навантаженням через воєнні обставини.

У дослідженнях ICAP «Єднання» громадянське суспільство концептуалізовано як систему горизонтальних зв'язків, що демонструє надзвичайну мобілізаційну спроможність у кризових обставинах [61, с. 12-18]. Організацією зафіксовано трансформацію українського громадянського суспільства від переважно правозахисної до мультифункціональної моделі [61, с. 24-31]. Така функціональна експансія свідчить про зростання інституційної спроможності громадського сектору.

Водночас надмірна концентрація функцій створює ризики перевантаження організацій та вигорання активістів. Виникають патерналістські очікування від громадянського суспільства, що вимагає переосмислення ролі громадських організацій у довгостроковій перспективі. Феномен функціонального перевантаження громадянського суспільства потребує глибшого теоретичного осмислення. Якщо організації беруть на себе функції, які традиційно належать державі, це може створити небезпечний прецедент інституційної залежності. У довгостроковій перспективі така ситуація послаблює державні інституції та робить громадянське суспільство вразливим до зовнішніх ризиків, зокрема скорочення донорського фінансування або зміни міжнародних пріоритетів.

У дослідженні «Transformative Governance for Peacebuilding» запропоновано теоретичну рамку трансформативного врядування [25, с. 2]. Авторами дослідження його визначено як адаптивний, партисипативний та інклюзивний підхід до публічної влади. Концепція наголошує на системних трансформаціях, що вбудовують справедливість, підзвітність та громадянську

участь на всіх рівнях держави і суспільства [25, с. 3-5].

Застосування цієї парадигми до українського контексту розкриває потенціал для створення нових моделей спільного управління. Громадянське суспільство може стати повноправним партнером держави у визначенні пріоритетів відбудови та розподілі ресурсів. Однак реалізація трансформативного врядування нашкоджується на інституційні бар'єри, пов'язані з домінуванням вертикальних управлінських структур, що зафіксовано О. Lutsevych [11, с. 8-12]. Особливо проблематичним є питання розподілу повноважень між різними рівнями влади та встановлення чітких меж відповідальності. Трансформативне врядування вимагає не лише нормативних змін, але й культурної трансформації в уявленнях чиновників про роль громадян у прийнятті рішень.

Криза довіри між державними інституціями та громадянами постає як центральний виклик для ефективної політики реінтеграції. О. Lutsevych аргументує, що війна поглибила існуючі розриви між владою та суспільством [11, с. 5-7]. Водночас нею зазначено, що створено унікальні можливості для перебудови відносин на основі прозорості та партисипативності.

О. Lutsevych ідентифіковано три критичні механізми відновлення довіри. Перший, – систематичне залучення громадянського суспільства до процесів планування відбудови [11, с. 18-23]. Другий, – створення інституційних платформ для регулярного діалогу між владою та громадськістю. Третій, – забезпечення публічності інформації про використання міжнародної донорської допомоги.

Ці механізми відповідають міжнародним стандартам партисипативного врядування. Однак їхня імплементація в українських умовах ускладнюється браком інституційних традицій залучення громадськості. Існують ризики токенизму, тобто формального залучення громадських організацій без реального впливу на прийняття рішень. Токенізм проявляється у створенні консультативних органів, які не мають реальних повноважень впливати на рішення, або у запрошенні представників громадянського суспільства на заходи

вже після прийняття ключових рішень. Такі практики не лише не відновлюють довіру, але й поглиблюють цинізм громадян щодо можливості реального впливу на владу.

У праці Є. Головахи, І. Бекешкіної, С. Макеєва та інших співавторів «Українське суспільство в умовах війни: рік 2024» виявлено парадоксальну динаміку соціального капіталу [43, с. 87-104]. Емпіричні дані демонструють зростання здатності громад до самоорганізації в умовах екзистенційної загрози. Формується феномен «кризової солідарності», що проявляється у масовому волонтерському русі [43, с. 92-98]. Водночас ці науковці роблять застереження проти романтизації громадянської активності і вказують на її нерівномірність по регіонах та диференціацію за соціально-економічними характеристиками учасників [43, с. 101-103].

Залежність від зовнішнього фінансування актуалізує питання інституційної стійкості громадянського суспільства у довгостроковій перспективі. Парадокс «кризової солідарності» полягає у тому, що найвища мобілізація відбувається саме в умовах найбільшої загрози, проте залишається відкритим питання, чи зможе це піднесення трансформуватися у стійкі інституційні форми після завершення гострої фази конфлікту. Історичний досвід інших країн демонструє, що післявоєнний період часто супроводжується спадом громадянської активності та поверненням до традиційних патернів аполітичності.

Концепцію партисипативного підходу до людської безпеки розроблено L. Schirch [22, с. 28-45], яка запропонувала теоретичну рамку для інтеграції громадянського суспільства у процеси оцінки потреб та планування програм реінтеграції. Науковиця наголошує, що партисипативність є інструментом підвищення релевантності інтервенцій до реальних потреб постраждалих спільнот [22, с. 52-67].

Застосування партисипативної методології передбачає залучення бенефіціарів як активних агентів формулювання проблем [22, с. 71-83]. Це трансформує традиційні ієрархічні відносини між донорами, державою та

громадськістю. Проте критичний аналіз виявляє обмеження, пов'язані з нерівним розподілом голосу між різними групами громадян та домінуванням найбільш вокальних спільнот. Партисипативні процеси можуть непередбачено відтворювати існуючі владні ієрархії всередині громад, де маргіналізовані групи (люди похилого віку, особи з інвалідністю, етнічні меншини) залишаються виключеними з діалогу навіть у форматах, які декларативно орієнтовані на інклюзивність.

Нормативно-правовий вимір взаємодії держави з громадянським суспільством проаналізовано Р.О. Багнюком через призму правозахисної парадигми [33, с. 46-49]. Автором концептуалізовано громадські організації як гарантів дотримання прав людини у процесах відбудови. Натомість, Р.О. Багнюк стверджує, що ефективна реінтеграція вимагає створення правового простору для діяльності громадянського суспільства [33, с. 50-52].

Вважаємо, що формальне існування правових механізмів не гарантує їхньої практичної ефективності. Це вимагає не лише законодавчих змін, а й інституційної трансформації культури взаємодії. Необхідний перехід від патерналізму до партнерства між владою та громадськістю.

У аналітичній публікації, оприлюдненій у виданні «Science and Education: A New Dimension» розроблено концепцію громадянського суспільства як суб'єкта формування публічної політики реінтеграції [48, с. 21-22]. У ній наголошено на проактивній ролі громадянського суспільства не лише в імплементації державних програм, а й у артикуляції суспільних інтересів. Авторами статті стверджується, що громадянське суспільство володіє унікальними компетенціями для агрегації розпорошених суспільних потреб [48, с. 22-23].

Така концептуалізація відповідає сучасним теоріям спільного управління, однак реалізація цього потенціалу наштовхується на структурні обмеження. Існує нерівний доступ різних сегментів громадянського суспільства до процесів прийняття рішень і домінування столичних організацій над регіональними.

Державну політику щодо тимчасово окупованих територій проаналізовано

у публікації дослідників Національного авіаційного університету, якими констатовано фрагментацію державної політики та відсутність єдиного координаційного органу [53, с. 8-11]. Автори наполягають на недостатньому, на їхню думку, залученні експертиз громадських організацій, які працюють безпосередньо з постраждалим населенням. Це суперечить міжнародному досвіду післявоєнної відбудови.

Створення інклюзивних координаційних платформ визнається критичним фактором успіху. Водночас варто критично поставитися до прямого імпорту міжнародних моделей без урахування української специфіки, що вимагає розробки гібридних підходів. Так, у колективній монографії «Громадянське суспільство та правова держава» авторами розвинуто теоретичні засади взаємодії через концепцію взаємної підзвітності [47, с. 45-62]. Держава звітує перед громадянським суспільством за виконання зобов'язань, а громадські організації демонструють прозорість у використанні ресурсів [47, с. 67-71] і така двостороння підзвітність формує основу довірчих відносин.

Реалізація принципу взаємної підзвітності, на нашу думку, ускладнюється асиметрією влади між державними та недержавними акторами. Обмежений доступ громадськості до інформації про діяльність владних структур трансформує підзвітність у формальну процедуру. Крім того, наразі відсутні ефективні санкції за невиконання взаємних зобов'язань.

Локальний вимір реінтеграції досліджено В.О. Демиденком, який виявив критичну роль місцевого самоврядування [50, с. 38-41]. Органи місцевого самоврядування виступають посередниками між національною владою та громадянським суспільством і володіють унікальними знаннями про специфіку територіальних громад [50, с. 42-44]. Децентралізація повноважень у сфері реінтеграції створює можливості для більш гнучких інтервенцій. Однак, як зазначає В.О. Демиденко, критично оцінюючи потенціал децентралізації, варто враховувати нерівномірність інституційного розвитку різних громад. Існують ризики політизації місцевих процесів та захоплення локальних політик партикулярними інтересами.

У міжнародній компаративній перспективі, представлений J. Eversley, S. Gormally та A. Kilmurray, продемонстровано залежність успішної реінтеграції від здатності громадянського суспільства виконувати функції трансформації конфлікту [8, с. 67-89]. Цими авторами наголошено на важливості довгострокової перспективи світобудування [8, с. 112-134]. Швидкі технократичні рішення поступаються місцем процесам соціального відновлення, що вимагають часу та інвестицій у розвиток людського капіталу.

Застосування такого досвіду до українського контексту виявляє потенціал громадянського суспільства у відновленні соціальної тканини громад. Проте специфіка української ситуації вимагає критичного переосмислення такої концепції. Питання примирення з агресором не стоїть на порядку денному, а реінтеграція фокусується на відновленні власних громад та територій.

Міжнародний досвід партисипативного врядування у постконфліктних країнах аналізується у дослідженні, опублікованому GSDRC (Governance and Social Development Resource Centre, 2015) [6]. У ньому стверджується, що партисипативне врядування на локальному рівні фасилітує залучення місцевих громад до прийняття політичних рішень. Це створює спільну відповідальність за мирний прогрес та зменшує ймовірність відновлення насильницького конфлікту.

Однак авторами дослідження наголошується, що ефективна децентралізація для партисипативного врядування вимагає політичної волі та розвитку спроможностей на локальному рівні [6]. Дійсно, за відсутності належного планування та механізмів підзвітності децентралізація може перерозподілити владу та ресурси способом, що призводить до боротьби за владу і відновлення конфлікту.

В. Pouligny у роботі «Civil Society and Post-Conflict Peacebuilding» виявляє амбівалентність міжнародних програм, спрямованих на розбудову «нових» суспільств [19, с. 495-510]. Автор критикує підхід соціального моделювання, що просувається у крихких, постраждалих від війни державах. Програми інтервенцій часто не вдаються у наділенні повноважень післявоєнних популяцій для протистояння урядам.

Такі програми спотворюють та плутають відносини між державою та громадянами. В. Pouligny слушно зазначає, що це може стати проблемою, оскільки цивільний противаговий механізм щодо урядових ексцесів є центральним елементом демократії. Демократія повинна розглядатися як фундамент для стійкості мирних суспільств і просувається у післявоєнній відбудові.

Концепцію розвитку керованого громадою (CDD) у контексті країн, постраждалих від конфлікту, розглянуто у звіті Світового банку [4]. CDD наділяє повноваженнями громадські групи та місцеве самоврядування, надаючи їм контроль над плануванням розвитку та витратами. Підхід підкреслює партисипацію та підзвітність, створюючи можливості для бідних отримати голос. Авторами звіту зазначено, що CDD є ефективним у фасилітації швидкої імплементації та економічної доставки проєктів, просуванні партисипативних моделей врядування та відбудові соціального капіталу [4].

Однак можна стверджувати, що координація та володіння активами наразі залишаються проблематичними, оскільки підвищують очікування громад і потребують вбудовування у довгострокові плани місцевого та національного урядів, що ускладнюється продовженням активних бойових дій.

J.P. Lederach у класичній праці «Building Peace» описує «трикутник світобудування», що ілюструє три рівні інтервенції: елітний, середній та низовий [10]. Автор наголошується, що мир не може бути побудований лише «згори» або «знизу». Необхідна координація зусиль на всіх рівнях для забезпечення трансформації конфлікту та стійкого миру.

Середній рівень лідерства відіграє критичну роль як з'єднувальна ланка між елітами та низовими спільнотами. В цьому аспекті J.P. Lederach зазначає, що лідери середнього рівня часто мають доступ як до вищих, так і до низових рівнів суспільства [10] і можуть транслювати ідеї та ініціативи вгору та вниз по соціальній ієрархії.

Розглянуті вище теоретичні підходи доцільно систематизувати у компаративній таблиці. Це дозволить виявити їхню комплементарність і

суперечності, а також оцінити релевантність для українського контексту. У таблиці 1.1 узагальнено дванадцять ключових теоретичних підходів до ролі громадянського суспільства у повоєнній реінтеграції.

Таблиця 1.1 – Компаративний аналіз теоретичних підходів до ролі громадянського суспільства у повоєнній реінтеграції

<i>Теоретичний підхід</i>	<i>Ключові автори</i>	<i>Основні положення</i>	<i>Переваги</i>	<i>Обмеження для українського контексту</i>
Багатофункціональна модель світобудування	Paffenholz (2010)	Сім функцій громадянського суспільства: захист, моніторинг, фасилітація, соціалізація норм, створення соціального капіталу, посередництво, надання послуг	Комплексність, охоплення різних аспектів світобудування	Розроблена для післявоєнних ситуацій, а не для триваючого конфлікту; не враховує специфіку «конфліктної реінтеграції»
Трансформативне врядування	Transformative Governance (2025)	Системна трансформація владних відносин через вбудовування справедливості, підзвітності та громадянської участі	Фокус на глибинних змінах, а не косметичних реформах; інклюзивність	Вимагає сильної політичної волі та інституційних спроможностей, які обмежені в умовах війни
Відновлення довіри	Lutsevych (2023)	Три механізми: залучення до планування, діалогові платформи, прозорість використання допомоги	Практична орієнтованість, адаптація до української ситуації	Ризики токенизму; брак інституційних традицій; множинність донорських процедур
Кризова солідарність	Є. Головаха та ін. (2024)	Зростання самоорганізації громад в умовах екзистенційної загрози; феномен масової	Емпірична обґрунтованість; фіксація унікального українського досвіду	Нерівномірність по регіонах; залежність від донорського фінансування; питання довгострокової стійкості

		волонтерської мобілізації		
Партисипативний підхід до людської безпеки	Schirch (2013)	Залучення бенефіціарів як активних агентів; трансформація ієрархічних відносин	Орієнтація на реальні потреби спільнот; увага до уразливих груп	Нерівний розподіл голосу; домінування вокальних груп; високі часові та ресурсні витрати

Продовження таблиці 1.1

<i>Теоретичний підхід</i>	<i>Ключові автори</i>	<i>Основні положення</i>	<i>Переваги</i>	<i>Обмеження для українського контексту</i>
Правозахисна парадигма	Р. Багнюк (2025)	Громадянське суспільство як гарант дотримання прав людини; необхідність правового простору для діяльності	Нормативна чіткість; акцент на правових гарантіях	Формальне існування механізмів не гарантує ефективності; потрібна трансформація культури взаємодії
Collaborative governance	Science and Education (2024)	Громадянське суспільство як співтворець політики, а не лише виконавець програм	Визнання експертизи громадських організацій; проактивна роль	Структурна нерівність доступу; домінування столичних організацій; концентрація впливу у донорозалежних ГО
Децентралізоване партисипативне врядування	В. Демиденко (2024); GSDRC (2015)	Локальний рівень як оптимальний для адаптації політик; роль місцевого самоврядування	Гнучкість; врахування локальних контекстів; близькість до громад	Нерівномірність інституційного розвитку громад; ризики політизації та захоплення елітами
Трансформація конфлікту	Eversley et al. (2022); Lederach (1997)	Довгострокові процеси соціального відновлення; міжгруповий діалог та примирення	Увага до психосоціальних аспектів; довгострокова перспектива	Різниця контекстів: примирення між внутрішніми групами vs. протистояння зовнішньому агресору
Community-driven development	World Bank (2015)	Наділення повноваженнями громадських груп; контроль над плануванням та витратами	Швидка імплементація; відбудова соціального капіталу; підзвітність	Підвищення очікувань громад; проблеми володіння активами; потреба у вбудовуванні в державні плани
Критика соціального моделювання	Pouligny (2005)	Амбівалентність міжнародних програм; спотворення	Критична рефлексія над практиками; увага до	Песимістична оцінка міжнародної допомоги може

		відносин держава- громадяни	локального контексту	демотивувати зусилля з розбудови
Взаємна підзвітність	Колективна монографія (2023)	Двостороння підзвітність: держава звітує громадянам, ГО демонструють прозорість	Збалансованість; формування довіри	Асиметрія влади; обмежений доступ до інформації; відсутність санкцій за невиконання

Джерело: розробка автора на основі проаналізованих джерел

Узагальнюючи представлений у табл. 1.1 компаративний аналіз, можна стверджувати, що теоретичні підходи виявляють комплементарність і водночас наявність суперечностей. Нормативні моделі партисипативного врядування акцентують ідеальні форми взаємодії, тоді як емпіричні дослідження фіксують розрив між очікуваннями та практиками. Критичні підходи застерігають проти механічного перенесення міжнародного досвіду без урахування української специфіки «конфліктної реінтеграції».

Синтез представлених підходів дозволяє виокремити три кластери теоретичних концепцій. Перший кластер, це нормативно-ідеальні моделі (трансформативне врядування, партисипативний підхід до людської безпеки, спільне управління) які описують бажані стандарти взаємодії. Вони формують орієнтири для реформування системи, проте потребують адаптації до конкретних умов імплементації. Другий кластер, це емпірично-дескриптивні підходи (кризова солідарність, відновлення довіри, локальне врядування) які аналізують реально існуючі практики взаємодії в українському контексті. Вони виявляють як потенціал, так і обмеження наявних механізмів. Третій кластер, це критичні теорії (критика соціального моделювання, амбівалентність міжнародної допомоги) які застерігають проти некритичного запозичення міжнародних моделей та нав'язування зовнішніх рішень.

Аналіз міжпарадигмальних протиріч виявляє фундаментальну напругу між функціоналістським та емансипаторним розумінням ролі громадянського суспільства. Функціоналістська перспектива розглядає громадські організації як

інструмент ефективної доставки послуг та імплементації державних програм.

Емансипаторна перспектива наголошує на ролі громадянського суспільства як агента суспільної трансформації та носія альтернативних цінностей. Українська реальність демонструє поєднання обох функцій, проте домінування донорських пріоритетів часто схиляє баланс у бік інструментального використання громадських організацій.

Особливої уваги заслуговує питання масштабності залучення громадян. Більшість проаналізованих підходів фокусується на організованому громадянському суспільстві, формальних громадських організаціях та їхніх мережах. Водночас низка дослідників наголошує на важливості залучення неорганізованих громадян через механізми прямої партисипації. Це створює методологічний виклик розмежування між представництвом через організації та безпосередньою участю індивідуальних громадян. Українська практика демонструє обидва формати, проте їхня координація залишається проблематичною.

Українські громадські організації, згідно з дослідженням ICAP «Єднання», артикулюють власне позиціонування як експертних спільнот [62]. Вони володіють унікальними знаннями про потреби постраждалого населення завдяки безпосередній роботі в громадах. Організації наполягають на створенні інституційних механізмів систематичного залучення до процесів формування політики на всіх етапах.

Публічні заклики громадськості до влади, зафіксовані медіа-виданням ZMINA, демонструють проактивну позицію громадянського суспільства як ініціатора політичних змін [46]. Авторами дослідження Кам'янець-Подільського державного університету наголошено на необхідності формалізації механізмів співпраці через створення постійно діючих консультативних органів [38, с. 12-18]. Українським центром незалежних політичних досліджень (УЦНПД, 2023) ідентифіковано критичну потребу у створенні національної платформи координації, де громадянське суспільство виступає повноправним співтворцем політики [100, с. 18-33].

Позиціонування українського громадянського суспільства як проактивного актора відрізняється від традиційних моделей, де громадські організації реагують на державні ініціативи. Українські організації дедалі частіше виступають ініціаторами законодавчих змін, формують альтернативні концепції політик та мобілізують міжнародну підтримку для своїх ініціатив. Це свідчить про зрілість національного громадянського суспільства та його готовність брати на себе відповідальність за формування порядку денного реінтеграції. Водночас така проактивність може створювати конфлікт легітимностей, коли державні структури сприймають активність громадянського суспільства як посягання на свої прерогативи.

Інституційне оформлення взаємодії залишається однією з найбільш дискусійних проблем. З одного боку, створення формальних структур (консультативних рад, координаційних платформ, спільних робочих груп) забезпечує систематичність та передбачуваність діалогу, а з іншого боку, надмірна формалізація може призвести до бюрократизації та втрати гнучкості, що є особливо критичним в умовах динамічної воєнної ситуації. Зрозуміло, що необхідно забезпечити баланс між інституціоналізацією та збереженням спроможності до швидкого реагування на виклики.

Міжнародний контекст надає додатковий вимір складності. Значна залежність українського громадянського суспільства від міжнародної донорської підтримки створює ситуацію потрійної підзвітності: перед бенефіціарами, перед державою та перед донорами. Ці три напрями підзвітності не завжди узгоджуються, створюючи дилеми пріоритизації. Організації змушені балансувати між довгостроковими потребами громад, вимогами державних структур та короткостроковими донорськими циклами фінансування.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні проміжні висновки:

1. Теоретичні підходи до ролі громадянського суспільства у повоєнній реінтеграції формують неоднорідне поле, де консенсус щодо критичної важливості громадських акторів поєднується з полемікою щодо оптимальних моделей взаємодії. Компаративний аналіз дванадцяти ключових підходів

виявляє три концептуальні кластери: нормативно-ідеальні моделі, емпірично-дескриптивні підходи та критичні теорії. Кожен з них пропонує цінні інсайти, проте жоден не є самодостатнім для пояснення складності української ситуації.

2. Українська специфіка «конфліктної реінтеграції» (коли процеси відновлення відбуваються паралельно з триваючим конфліктом) вимагає творчого синтезу міжнародних теорій та локального досвіду для розробки гібридних підходів. Центральним викликом залишається трансформація від епізодичних консультацій до систематичного партнерства між владою та громадськістю. Це потребує не лише створення інституційних механізмів, але й культурних змін у відносинах влада-громадськість, подолання взаємної недовіри та формування спільної відповідальності за результати політики реінтеграції.

3. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка інтегративної теоретичної рамки, що поєднує сильні сторони різних підходів та враховує унікальність українського контексту. Така рамка має балансувати між нормативними стандартами партисипативного врядування та емпіричною реальністю обмежених інституційних спроможностей, між функціональною ефективністю та емансипаторним потенціалом громадянського суспільства, між короткостроковими потребами воєнного часу та довгостроковими цілями демократичної трансформації.

1.2 Правові механізми забезпечення участі громадянського суспільства у процесах повоєнної реінтеграції в Україні та зарубіжних країнах

Визначені у попередньому підрозділі теоретичні підходи до ролі громадянського суспільства актуалізують необхідність аналізу конкретних правових механізмів, що забезпечують практичну реалізацію партисипативних моделей врядування. Нормативно-правова архітектура взаємодії держави з

недержавними акторами формує інституційний каркас, у межах якого теоретичні концепції трансформуються у дієві процедури та гарантії. Водночас існує значний розрив між декларативними положеннями законодавства та практиками його імплементації, що вимагає критичного осмислення як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду правового регулювання участі громадянського суспільства у повоєнній реінтеграції.

Конституційну основу участі громадянського суспільства у державних процесах закладено у статті 36 Конституції України, що гарантує громадянам право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації [65]. Ширший контекст партисипативного врядування визначають статті 5 та 38, що закріплюють право народу здійснювати владу безпосередньо та через органи державної влади і місцевого самоврядування, а також право громадян брати участь в управлінні державними справами [65].

Критично оцінюючи конституційні положення, варто зазначити їхній загальний характер без деталізації конкретних механізмів реалізації. Конституція формує нормативний ідеал партисипації, проте не встановлює процедурних гарантій систематичного залучення громадськості до формування політик. Це створює простір для довільного тлумачення органами виконавчої влади та породжує ситуацію, коли консультації з громадськістю перетворюються на формальну процедуру без реального впливу на прийняття рішень.

Базовим актом, що конкретизує конституційні норми, виступає Закон України «Про громадські об'єднання» 2012 р., який визначає правовий статус, порядок створення та діяльності громадських організацій [77]. Законом встановлено спрощену процедуру реєстрації, гарантовано невтручання держави у внутрішню діяльність організацій та створено правові передумови для фінансової автономії громадського сектору.

Водночас аналіз правового режиму діяльності громадських об'єднань виявляє значну суперечливість, на що звертає увагу А.М. Костенко, який констатує недостатню визначеність механізмів залучення організацій до процесів прийняття рішень [67, с. 109-111], що залишає широкі дискреційні

повноваження державним органам. Ця нормативна невизначеність породжує ситуативність взаємодії, коли владні структури самостійно вирішують, з якими організаціями та в яких форматах взаємодіяти. Відсутність обов'язкового характеру консультацій трансформує право громадськості на участь у риторичну декларацію.

Спеціалізованим нормативно-правовим актом, присвяченим саме механізмам участі, виступає Закон України «Про участь громадян у формуванні та реалізації державної політики» 2010 р., яким визначено форми такої участі: громадські ради при органах виконавчої влади, громадські експертизи, громадські слухання, електронні петиції та громадський бюджет [91].

Критичний аналіз імплементації цих механізмів у контексті політики реінтеграції тимчасово окупованих територій здійснено Є.В. Мінаковою, яка вказує на те, що громадські ради часто формуються з організацій, лояльних до органу виконавчої влади, що нівелює їхню функцію незалежної експертизи. Громадські слухання проводяться пост-фактум, після прийняття принципових рішень, що позбавляє їх сенсу як інструменту впливу на політику. Електронні петиції, незважаючи на популярність серед громадян, рідко призводять до змістовних змін у державних програмах [70, с. 52-55].

Така ситуація свідчить про глибший інституційний дефіцит, – відсутність культури партисипативності в державному управлінні. Законодавчі норми існують у відриві від практик їх застосування, оскільки не супроводжуються змінами у поведінкових патернах чиновників, які продовжують сприймати громадськість як об'єкт, а не суб'єкт політики. Це вимагає не лише вдосконалення нормативної бази, а й цілеспрямованих інвестицій у розвиток інституційної спроможності як державних структур, так і громадських організацій.

Постанова Кабінету Міністрів України № 266 «Про заходи з післявоєнного відновлення України» 2022 р. [81] та Указ Президента № 266/2022 «Про стратегію післявоєнного відновлення» формують нормативну рамку для координації відновлювальних процесів [88]. Цими нормативно-правовими

актами передбачено створення координаційних механізмів, залучення міжнародних партнерів та інтеграцію громадянського суспільства у процеси планування відбудови.

Дослідження правових та інституційних аспектів реалізації державної політики реінтеграції, проведене А. Осипчуком (2025), виявляє фрагментарність нормативного регулювання [74, с. 28-33]. Автором констатовано відсутність єдиного координаційного органу, що володів би повноваженнями горизонтальної координації між різними міністерствами та відомствами. Кожне відомство реалізує власні програми реінтеграції, часто дублюючи функції або залишаючи прогалини у покритті.

Ця інституційна фрагментація ускладнює ефективну участь громадянського суспільства. Організації змушені взаємодіяти одночасно з багатьма державними структурами, кожна з яких має власні процедури залучення громадськості. Відсутність єдиної точки входу для громадського сектору підвищує транзакційні витрати організацій та знижує результативність їхньої адвокаційної діяльності. Така ситуація контрастує з міжнародним досвідом, де створення спеціалізованих координаційних органів визнається критичним фактором успіху повоєнного відновлення.

О. Lutsevych, аналізуючи українську ситуацію, наголошує на критичній необхідності формалізації ролі громадянського суспільства у структурах управління відбудовою [11, с. 24-27]. Дослідницею запропоновано створення Національної платформи відбудови з обов'язковим представництвом громадських організацій, що мала б статус дорадчого органу при Кабінеті Міністрів. Водночас реалізація цієї пропозиції нашкоджується бюрократичний опір, оскільки владні структури неохоче поступаються повноваженнями та інформацією.

Проблематику інформаційної реінтеграції, що є особливо актуальною для деокупованих територій, введено у дискурс О.О. Тихомировим, який наголошує на тому, що громадянське суспільство відіграє критичну роль у протидії дезінформації та відновленні медіаграмотності населення. Проте правове

регулювання цієї сфери залишається недостатнім. Відсутні чіткі механізми підтримки громадських медіаініціатив на деокупованих територіях, не визначено процедури співпраці державних органів з громадськими організаціями у сфері стратегічних комунікацій [98, с. 75-79]..

Така прогалина має серйозні наслідки для практики реінтеграції. Населення деокупованих територій потребує не лише матеріальної допомоги, а й психологічної підтримки, відновлення довіри до державних інституцій та формування спільної національної ідентичності. Громадські організації, що працюють безпосередньо з громадами, володіють унікальними компетенціями для здійснення цієї роботи. Водночас відсутність правових механізмів державної підтримки таких ініціатив залишає їх залежними від непередбачуваного донорського фінансування.

В.О. Демиденко виявляє критичну роль органів місцевого самоврядування як посередників між національним рівнем влади та локальними громадськими організаціями [50, с. 40-42]. Дослідником констатовано, що децентралізація повноважень створила потенціал для більш гнучких та адаптивних політик реінтеграції на рівні територіальних громад. Місцеві органи влади володіють унікальними знаннями про специфіку своїх громад та можуть оперативніше реагувати на потреби населення.

З даною тезою не можна повністю погодитись, оскільки аналіз практики виявляє нерівномірність інституційного розвитку різних громад. Великі міські територіальні громади демонструють більшу спроможність залучати громадянське суспільство до планування та реалізації програм. Створюються локальні консультативні органи, проводяться регулярні діалоги з організаціями, впроваджуються механізми партисипативного бюджетування. Натомість малі сільські громади, особливо на деокупованих територіях, не мають ані фінансових, ані людських ресурсів для розбудови таких механізмів.

Модель багаторівневого врядування, де місцеве самоврядування виступає ключовою ланкою між національними політиками та локальними реаліями, запропоновано колективною монографією «Розвиток громадянського

суспільства як основа сталого відновлення», автори якої наголошують на необхідності законодавчого закріплення обов'язкових консультацій з громадськістю при прийнятті рішень місцевого значення, особливо щодо програм відбудови та реінтеграції. В даній науковій праці також запропоновано створення спеціалізованих громадських рад з питань реінтеграції при місцевих радах, наділених правом законодавчої ініціативи на місцевому рівні [93, с. 187-205].

Така пропозиція відповідає міжнародним стандартам партисипативного врядування. Проте її імплементація вимагає змін до законодавства про місцеве самоврядування та фінансової підтримки з боку державного бюджету. Виникає фундаментальне питання про баланс між децентралізацією повноважень та забезпеченням мінімальних стандартів участі громадськості по всій території країни.

Дієвість правових механізмів забезпечення участі громадянського суспільства у процесах повоєнної реінтеграції можливо забезпечити лише шляхом удосконалення вітчизняного нормативно-правового регулювання з урахуванням міжнародного досвіду в цій царині, що ми і спробуємо зробити.

Північна Ірландія: інституціоналізація партисипації у Белфастській угоді

Белфастська угода (Угода Страсної п'ятниці, 1998) є еталонним прикладом інституціоналізації ролі громадянського суспільства у післявоєнному врядуванні [24]. Угодою передбачено створення незалежного консультативного форуму, представницького для громадянського суспільства, з членами, які володіють експертизою у соціальних, культурних, економічних та інших питаннях, призначуваних двома адміністраціями.

Критично оцінюючи цей механізм, варто зазначити, що Північноірландсько-південноірландський консультативний форум так і не був створений станом на 2020 рік, попри численні домовленості [24]. Це демонструє розрив між нормативними положеннями та політичною волею до їх реалізації. Навіть у найбільш сприятливих умовах, за наявності міжнародних гарантій та значної фінансової підтримки, інституціоналізація партисипації нашоюхується

на опір політичних еліт.

Водночас Белфастська угода закріпила фундаментальний принцип: повага до цивільних прав та релігійних свобод усіх членів громади [24]. Документом гарантовано право на рівні можливості у всій соціальній та економічній діяльності, свободу від сектантських переслідувань та право жінок на повну та рівну політичну участь. Ці положення створили нормативну основу для розвитку громадянського суспільства як гаранта прав людини.

Розглядаючи імплементацію Угоди, варто відзначити, що громадянське суспільство Північної Ірландії відіграло критичну роль у формуванні «порядку денного змін», орієнтованого на права людини [24]. Організації мобілізували локальних, національних та міжнародних акторів для підтримки реформ. Права людини стали об'єднавчим, а не розділяючим фактором для північноірландського суспільства, незважаючи на глибокі політичні розбіжності.

Цей досвід надає важливий досвід для України, – інституціоналізація участі громадянського суспільства має супроводжуватися чіткими гарантіями основоположних прав та створенням незалежних інститутів їх захисту.

Водночас реалізація нормативних положень вимагає постійного тиску з боку громадськості та міжнародної спільноти на політичні еліти.

Боснія і Герцеговина: виклики фрагментованого врядування

Досвід Боснії і Герцеговини демонструє складність побудови механізмів участі громадянського суспільства в умовах етнічно фрагментованої держави. Амбівалентну роль громадського сектору у післявоєнній Боснії виявляє Martina Fischer (Фонд Бергхоф) [9, с. 287-301]. З одного боку, громадянське суспільство виконувало критичні функції надання гуманітарної допомоги, створення простору для міжетнічного діалогу та моніторингу дотримання прав людини.

З іншого боку, Fischer застерігає проти романтизації громадянського суспільства [9, с. 295-298]. Дослідницею зафіксовано, що деякі організації, зокрема у Республіці Сербській, активно протидіяли реформам та підтримували сепаратистські ідеї. Сербський Рух Незалежних Асоціацій (SPONA), що об'єднував ветеранські та націоналістичні НДО, виступав проти інтеграції Боснії

та закликав до референдуму про відокремлення Республіки Сербської. У Федерації Боснії і Герцеговини деякі благодійні організації активно просували радикальні ісламістські ідеї.

Така ситуація актуалізує питання про критерії легітимності громадянського суспільства та межі плюралізму. Не всі організації, що формально належать до громадського сектору, сприяють світобудуванню та демократизації. Держава стикається з дилемою як забезпечити інклюзивність участі, не надаючи платформи організаціям, що підривають основи конституційного ладу.

Позитивним прикладом транснаціональної співпраці стала Регіональна комісія з встановлення істини про військові злочини (RECOM), ініційована коаліцією понад 130 громадських організацій з Боснії, Сербії та Хорватії [9, с. 289]. Ця ініціатива демонструє потенціал громадянського суспільства виступати агентом примирення через створення спільної документації про злочини та порушення прав людини. Водночас реалізація RECOM наштовхнулася на опір урядів, що не бажали делегувати громадськості повноваження у сфері перехідного правосуддя.

Колумбія: партисипативна модель мирної угоди 2016 року

Колумбійська мирна угода між урядом та FARC-EP (2016) визнається однією з найбільш інклюзивних та партисипативних у сучасній історії [3]. Процес переговорів супроводжувався широкими громадськими консультаціями через регіональні форуми та «столи миру», що дозволило громадянському суспільству, жертвам конфлікту та соціальним групам подати тисячі пропозицій для врахування у фінальній угоді.

Понад 60 представників жертв відвідали Гавану для свідчень про свій досвід та представлення пропозицій переговорним сторонам, 60% з них були жінками [3]. Фінальна угода містить результати чотирьох років переговорів за шістьма напрямками: аграрна реформа, політична участь, незаконні наркотики, жертви, завершення конфлікту та імплементація мирної угоди. Угода щодо жертв передбачає низку механізмів підзвітності за серйозні злочини та

реалізацію прав жертв на істину, справедливість, репарації та гарантії неповторення.

Критичною інновацією стало створення Гендерної підкомісії у 2014 році з місією забезпечення гендерного підходу у всіх досягнутих та майбутніх угодах [3]. Це призвело до того, що колумбійська угода стала однією з найбільш гендерно-чутливих у світі. Жіночі організації, зокрема Ruta Pacífica (створена 1996 року), відіграли критичну роль у просуванні гендерної повістки та забезпеченні представництва жінок у переговорах.

Водночас імплементація угоди стикається з серйозними викликами. Ескалація насильства, включаючи вбивства соціальних лідерів та колишніх бійців FARC, негативно впливає на процеси реінтеграції [3]. Поляризація громадської думки щодо мирної угоди, що проявилася у провалі першого плебісциту 2016 року, свідчить про глибокі суспільні розбіжності. Попри інклюзивність процесу переговорів, значна частина колумбійського суспільства вважає угоду надто поступливою щодо комбатантів.

Цей досвід демонструє, що навіть найбільш партисипативні процеси не гарантують суспільного консенсусу. Участь громадянського суспільства у переговорах створює легітимність угод, проте не автоматично трансформує глибоко вкорінені політичні переконання широких верств населення. Це вимагає довгострокових інвестицій у просвітницькі програми та створення простору для національного діалогу про минуле, сьогодення та бажане майбутнє.

Грузія: обмеження діалогу в умовах замороженого конфлікту

Фундаментальні обмеження ініціатив із світобудування в умовах відсутності політичного врегулювання виявляє аналіз ролі ЄС та громадянського суспільства у грузинсько-абхазькому конфлікті, здійснений Нісу Рореску [18, с. 8-15]. Дослідником констатовано, що абсолютна більшість грузинських громадських організацій не займається питаннями врегулювання конфлікту, тоді як у Абхазії більшість організацій так чи інакше залучені до конфліктної проблематики. Така асиметрія відображає різну відносну важливість конфлікту для двох суспільств.

Критично оцінюючи ініціативи громадянського суспільства, Popescu зазначає, що після російського визнання незалежності Абхазії у 2008 році позиції абхазького суспільства щодо діалогу з Грузією радикалізувалися. Багато абхазів вважають конфлікт вирішеним, оскільки Абхазія визнана Росією і більше не потребує переговорів з Грузією. У такому контексті ініціативи діалогу сприймаються як спроба Грузії повернути контроль над територією, що викликає відторгнення [18, с. 18-21].

Грузинський уряд після Революції троянд у 2003 році спочатку активізував зусилля з відновлення територіальної цілісності, що призвело до зростання недовіри з боку Абхазії та Південної Осетії [18, с. 11-13].

Операція у Кодорській ущелині 2006 року зірвала переговорний процес. Така ситуація демонструє, що ініціативи громадянського суспільства не можуть компенсувати відсутність політичної волі до мирного врегулювання на рівні урядів.

Водночас Popescu визнає, що підтримка ЄС громадянського суспільства з обох боків конфлікту мала позитивний ефект, хоча і не змогла запобігти ескалації 2008 року. Допомога сприяла паралельному та окремому зміцненню громадянського суспільства по обидві сторони лінії конфлікту, що може бути розглянуто як досягнення саме по собі. Проте відсутність сильного політичного залучення ЄС у врегулювання конфлікту обмежила можливості громадських ініціатив трансформувати конфлікт [18, с. 25-28].

Грузинський досвід свідчить про те, що діалог через громадянське суспільство не може замінити політичне врегулювання конфлікту.

Водночас інвестиції у розвиток громадського сектору створюють довгострокові передумови для примирення, навіть якщо їхній ефект не є негайним.

Критично важливо уникати ситуації, коли ініціативи діалогу сприймаються однією зі сторін як маскування спроб домінування.

Розглянуті вище національні кейси доцільно систематизувати через призму ключових параметрів правових механізмів участі громадянського

суспільства.

Для досягнення цієї мети, у табл. 1.2 представлено порівняльний аналіз п'яти юрисдикцій за сімома критеріями, що дозволяє виявити закономірності та специфіку різних підходів до інституціоналізації партисипації у післявоєнних контекстах.

Таблиця 1.2 – Інституційні механізми та практики залучення громадянського суспільства до процесів повоєнної реінтеграції: компаративний аспект

<i>Країна/Угода</i>	<i>Нормативна основа</i>	<i>Інституційні механізми</i>	<i>Рівень інклюзивності</i>	<i>Ступінь імплементації</i>	<i>Виклики</i>	<i>Релевантність для України</i>
<i>Україна</i>	Конституція (ст. 36, 38), Закон «Про громадські об'єднання» (2012), Закон «Про участь громадян у формуванні та реалізації державної політики» (2010), Постанова КМУ № 266 (2022)	Громадські ради, громадські слухання, електронні петиції, громадський бюджет	Формальна висока, практично нерівномірна	Низька: механізми існують, але часто формальні; відсутність координації	Токенізм, фрагментація координації, залежність від донорів, нерівномірність по регіонах	Базовий контекст; потребує системного вдосконалення
<i>Північна Ірландія (Белфастська угода, 1998)</i>	Белфастська угода 1998 р., імплементаційні закони Великої Британії та Ірландії	Консультативний форум громадянського суспільства (не створений), Комісія з прав людини, незалежні інститути моніторингу	Висока: залучення жінок, увага до прав меншин, міжспільнотний діалог	Частково висока: права людини інтегровані, але форум не створений через 20+ років	Розрив між декларацією і створенням інститутів, політичний опір, сектантські розбіжності	Норми про права людини, інституційні гарантії, досвід тривалості процесів
<i>Боснія і Герцеговина (Дейтонські угоди, 1995)</i>	Дейтонська угода 1995 р., конституція БіГ, законодавство ентитетів	Громадські організації на рівні ентитетів, міжнародні НДО, ініціатива RECOM (регіональний)	Середня: етнічна фрагментація, нерівний доступ, деякі НДО протидіють інтеграції	Низька: слабкі державні інститути, домінування міжнародних акторів	Етнічна поляризація, захоплення НДО націоналістами (SPONA), залежність від	Ризики політизації ГО, важливість транснаціональних ініціатив, необхідність критеріїв легітимності

		а комісія з истини)			зовнішніх донорів	
--	--	------------------------	--	--	----------------------	--

Продовження таблиці 1.2

<i>Країна/Угода</i>	<i>Нормативна основа</i>	<i>Інституційні механізми</i>	<i>Рівень інклюзивності</i>	<i>Ступінь імплементації</i>	<i>Виклики</i>	<i>Релевантність для України</i>
<i>Колумбія (Мирна угода, 2016)</i>	Мирна угода з FARC-EP 2016 р., конституційні поправки, законодавство про перехідне правосуддя	Регіональні форуми, «столи миру», Гендерна підкомісія, Спеціальна юрисдикція миру (JEP), Комісія істини	Дуже висока: тисячі пропозицій від ГО, 60% жертв-жінок у консультаціях, гендерний підхід	Середня: інститути створені, але імплементація уповільнена; насильство проти лідерів	Вбивства соціальних лідерів, поляризація суспільства (провал референдуму), недофінансування програм	Партисипативна методологія переговорів, гендерний підхід, механізми перехідного правосуддя
<i>Грузія (конфлікт з Абхазією)</i>	Стратегія держміністра з примирення (2017), законодавство про ВПО, підтримка ЄС для НДО	Діалогові ініціативи НДО, програми ЄС для зміцнення ГС, Женевські і переговори (держави, без прямої участі ГС)	Низька: асиметрія залучення (більше в Абхазії), обмежений доступ через окупацію	Дуже низька: заморожений конфлікт, радикалізація позицій після 2008 р.	Відсутність визнання сторін, російська окупація, сприйняття діалогу як загрози в Абхазії	Обмеження діалогу в умовах окупації, паралельне зміцнення ГС, неможливість заміни політичного врегулювання

Джерело: розробка на автора на основі [11; 33; 50; 65 та ін]

Компаративний аналіз виявляє кілька критичних закономірностей. Найбільш фундаментальною з них є суттєвий розрив між нормативним закріпленням механізмів участі та їхньою практичною імплементацією у всіх досліджуваних випадках. Навіть найбільш прогресивні угоди, такі як Белфастська або Колумбійська, стикаються з політичним опором та інституційною інерцією. Це свідчить, що правове регулювання є необхідною, але недостатньою умовою ефективної партисипації.

Водночас виявляється чітка кореляція між рівнем інклюзивності та легітимністю процесів у сприйнятті громадськості. Колумбійський досвід демонструє, що широке залучення різних груп (жінок, корінних народів, жертв конфлікту) підвищує легітимність угод, навіть якщо не гарантує їхню підтримку всім суспільством. Натомість Боснійський випадок показує ризики, коли консультації обмежуються вузьким колом організацій, часто підконтрольних політичним елітам.

Особливої уваги заслуговує вплив етнічної або ідеологічної фрагментації суспільства на можливість побудови єдиного простору для діалогу. Грузинський та Боснійський кейси демонструють, що у глибоко розділених суспільствах громадянський сектор сам відтворює лінії конфлікту. Частина організацій працює на примирення, тоді як інші активно підтримують сепаратистські або націоналістичні наративи. Це актуалізує необхідність чітких критеріїв для визначення, які організації мають доступ до офіційних консультативних процесів.

Критичним виявляється питання фінансової стійкості громадянського суспільства у післявоєнних контекстах. У всіх досліджуваних країнах значна частина організацій існує за рахунок грантів міжнародних фондів. Це породжує вразливість до зміни донорських пріоритетів та ставить питання про довгострокову інституційну спроможність після припинення зовнішньої підтримки. Залежність від міжнародних донорів створює ризики не лише для фінансової стабільності, але й для автономності громадянського суспільства у визначенні власних пріоритетів.

Нарешті, аналіз виявляє критичну роль незалежних інститутів моніторингу та захисту прав людини для ефективності участі громадянського суспільства. Північноірландський досвід створення Комісії з прав людини та інших незалежних інституцій забезпечив інституційні гарантії для громадської активності. Натомість у Боснії та Грузії слабкість таких інститутів обмежує можливості громадськості впливати на державну політику.

Виклики імплементації правових механізмів залучення громадянського

суспільства в Україні узагальнено аналітичним звітом Української реформаційної платформи 2023 р. Авторами звіту виявлено три критичні прогалини:

- 1) відсутність обов'язкового характеру громадських консультацій, що робить їх залежними від доброї волі чиновників;
- 2) недостатня публічність інформації про прийняття рішень, що унеможливорює своєчасне реагування громадськості;
- 3) брак механізмів підзвітності органів влади за ігнорування позицій громадянського суспільства [32, с. 28-35].

Ці виклики резонують з міжнародним досвідом, проте українська специфіка вимагає адаптації запозичених рішень. Україна стикається з унікальною ситуацією «конфліктної реінтеграції», де процеси відбудови відбуваються паралельно з триваючими бойовими діями. Це створює додаткові виклики для забезпечення безпеки громадських активістів, доступу до інформації та проведення консультацій на прифронтових та деокупованих територіях.

Синтез вітчизняного та міжнародного досвіду дозволяє сформулювати конкретні рекомендації щодо вдосконалення правових механізмів участі громадянського суспільства у повоєнній реінтеграції в Україні. Ці пропозиції мають бути реалістичними, враховувати обмеженість ресурсів та специфіку українського контексту.

Фундаментальною передумовою ефективної партисипації виступає законодавче закріплення обов'язкового характеру консультацій з громадянським суспільством при розробці програм реінтеграції. Це вимагає внесення змін до Закону України «Про участь громадян у формуванні та реалізації державної політики» [91] з визначенням мінімальних стандартів консультацій: строків повідомлення громадськості, форматів представлення пропозицій, процедур розгляду та мотивованих відповідей на коментарі.

Колумбійський досвід регіональних форумів може бути адаптований до українських умов через проведення виїзних консультацій у громадах, найбільше

постраждалих від війни. Така модель забезпечить доступ до процесів формування політики не лише столичним організаціям, але й локальним ініціативам, що працюють безпосередньо з постраждалим населенням.

На інституційному рівні критично необхідним є створення Національної платформи реінтеграції як постійно діючого консультативного органу при Кабінеті Міністрів України з паритетним представництвом державних структур та громадянського суспільства. Північноірландський досвід демонструє важливість формалізації такої структури у базовому політичному документі. Платформа має бути наділена повноваженнями щодо моніторингу імплементації програм реінтеграції, внесення пропозицій до державного бюджету та проведення незалежних оцінок ефективності політик. Відсутність такого координаційного механізму призводить до фрагментації зусиль та дублювання функцій між різними відомствами, що знижує загальну ефективність державної політики.

Водночас універсальні механізми участі виявляються недостатніми для врахування специфічних потреб різних категорій постраждалого населення. Необхідна розбудова спеціалізованих механізмів участі для конкретних цільових груп, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, мешканців деокупованих територій. Колумбійський приклад Гендерної підкомісії може бути екстрапольований на створення спеціалізованих дорадчих органів для кожної з цих груп. Така диференціація дозволить врахувати специфічні потреби різних категорій постраждалого населення та забезпечити їхнє пряме представництво у процесах прийняття рішень, уникаючи ситуації, коли інтереси однієї групи домінують над іншими.

Питання фінансової стійкості громадянського суспільства потребує системного законодавчого вирішення. Існуюча модель грантового фінансування через конкурси не забезпечує передбачуваності та стабільності для організацій, що працюють у сфері реінтеграції. Доцільне створення цільового фонду підтримки громадянського суспільства у сфері реінтеграції з багаторічним плануванням фінансування та спрощеними процедурами звітності для малих

організацій, що працюють безпосередньо у громадах. Така модель зменшить залежність від непередбачуваних донорських циклів та дозволить організаціям фокусуватися на довгострокових проєктах, а не на постійному пошуку фінансування.

Ефективність національних механізмів значною мірою залежить від спроможності локального рівня їх імплементувати. Північноірландський та Колумбійський досвід показує критичну роль місцевих органів влади у забезпеченні інклюзивності процесів. Доцільна розробка типових положень про громадські ради з питань реінтеграції при місцевих органах влади з обов'язковим представництвом організацій, що працюють з ветеранами, ВПО та на деокупованих територіях. Має бути забезпечене фінансування навчальних програм для посадових осіб місцевого самоврядування щодо методів партисипативного врядування. Без такого інституційного розвитку на локальному рівні будь-які національні стратегії залишаться декларативними документами без практичного впливу на життя громад.

Особливої уваги вимагає питання захисту громадських активістів, що працюють у сфері реінтеграції. Боснійський та Колумбійський досвід демонструє високі ризики для лідерів громадянського суспільства у післявоєнних контекстах, включаючи погрози, залякування та фізичне насильство. Необхідне прийняття спеціалізованого закону про захист правозахисників та громадських активістів з визначенням конкретних обов'язків правоохоронних органів щодо забезпечення їхньої безпеки, особливо на прифронтових та деокупованих територіях. Відсутність таких гарантій створює ефект стримування, коли активісти обмежують свою діяльність через побоювання за власну безпеку, що знижує загальну спроможність громадянського суспільства.

Забезпечення публічної підзвітності процесів реінтеграції вимагає створення незалежного інституту моніторингу за участю представників громадянського суспільства, академічної спільноти та міжнародних експертів. Північноірландський досвід створення незалежних інститутів моніторингу

виявився ефективним для забезпечення прозорості та об'єктивності оцінок. Такий інститут має володіти повноваженнями доступу до інформації державних органів, проведення незалежних досліджень та публічних слухань щодо проблемних аспектів політики реінтеграції. Його висновки та рекомендації мають бути обов'язковими для розгляду відповідними державними органами з наданням мотивованих відповідей про їхнє врахування або аргументоване пояснення причин відхилення.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні проміжні висновки:

1. Аналіз правових механізмів участі громадянського суспільства у повоєнній реінтеграції виявляє фундаментальний розрив між нормативними положеннями та практиками їх імплементації як в Україні, так і в досліджуваних зарубіжних країнах. Українська нормативно-правова база створює формальні передумови для партисипації, проте характеризується фрагментарністю, відсутністю координації та недостатністю механізмів забезпечення обов'язковості консультацій з громадськістю.

2. Міжнародний досвід демонструє різноманітність підходів до інституціоналізації участі громадянського суспільства. Північноірландський кейс підкреслює важливість закріплення гарантій прав людини та створення незалежних інститутів моніторингу. Боснійський досвід застерігає проти романтизації громадянського суспільства та виявляє ризики його захоплення антидемократичними силами. Колумбійська угода демонструє потенціал партисипативних методологій для забезпечення легітимності процесів миробудування. Грузинський випадок показує обмеження діалогу через громадянське суспільство в умовах відсутності політичного врегулювання конфлікту.

3. Компаративний аналіз виявляє, що ефективність правових механізмів залежить не лише від їхнього нормативного закріплення, а й від політичної волі до реалізації, наявності ресурсів, інституційної спроможності як державних структур, так і громадських організацій, та культури партисипативності у суспільстві. Для України критично важливим є не

механічне запозичення міжнародного досвіду, а його творча адаптація до специфіки «конфліктної реінтеграції» та національного інституційного контексту.

4. Запропоновані напрями вдосконалення правових механізмів: законодавче закріплення обов'язковості консультацій, створення Національної платформи реінтеграції, розбудова спеціалізованих механізмів для цільових груп, врегулювання державного фінансування громадських ініціатив, посилення спроможності місцевого самоврядування, захист активістів та створення незалежного інституту моніторингу, формують комплексну програму трансформації системи взаємодії держави з громадянським суспільством.

Реалізація цих пропозицій вимагає не лише законодавчих змін, а й довгострокових інвестицій у розвиток інституційної спроможності та культурних змін у відносинах влада-громадськість, що визначає необхідність детального аналізу конкретних практик взаємодії у наступному розділі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У РЕІНТЕГРАЦІЇ КЛЮЧОВИХ ЦІЛЮВИХ ГРУП

2.1 Співпраця органів державної влади з ветеранськими організаціями у формуванні та реалізації політики реінтеграції військовослужбовців

Співпраця органів державної влади з ветеранськими організаціями у формуванні та реалізації політики реінтеграції військовослужбовців є одним із найважливіших напрямів відновлення соціальної стабільності і консолідації в Україні в умовах повоєнної трансформації. Військові, які брали участь у бойових діях, потребують не лише юридичного визнання і соціального захисту, а й комплексної підтримки у процесах повернення до мирного життя, реінтеграції до цивільного суспільства, соціальної адаптації й психологічної реабілітації.

В цьому контексті взаємодія держави з ветеранськими громадськими організаціями є ключовим механізмом забезпечення реалізації політики, яка базується на ефективному партнерстві з головними адресатами цих змін.

Правова база цієї співпраці формується на основі низки нормативно-правових актів, які визначають статус, права та гарантії ветеранів, а також механізми їхньої підтримки. Основним документом є оновлений Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який закріплює правові основи соціального захисту, забезпечує ветеранам доступ до медичних, соціальних, психологічних послуг і підтримки у професійній адаптації [86]. Цей закон гармонізує українське законодавство з міжнародними стандартами у галузі прав ветеранів і визначає рамки для міжсекторальної взаємодії між державними структурами, громадськістю та ветеранськими ініціативами.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та

членів їх сімей» розширює поняття захисту, охоплюючи не лише учасників бойових дій, а й військовослужбовців, які виконують службові обов'язки у різних умовах, включаючи мобілізацію і воєнний стан [84]. Він визначає механізми отримання пільг, гарантії працевлаштування, соціальної допомоги та психологічної підтримки, що є особливо актуальним в умовах масової мобілізації і ведення бойових дій.

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року» визначає державні пріоритети, встановлює цілі та завдання, спрямовані на формування системної, довгострокової і комплексної політики підтримки ветеранів [89]. Стратегія інтегрує європейські підходи до питань ветеранської підтримки та орієнтується на сталий розвиток ветеранської спільноти. Вона передбачає створення системи переходу від військової служби до цивільного життя, розбудову мережі ветеранських просторів, запровадження інституту помічника ветерана та забезпечення міжсекторальної координації у реалізації ветеранської політики.

Практичним втіленням такої політики стала постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 року № 652 «Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя» [83]. Ця постанова запровадила пілотний проєкт у чотирьох областях України, Вінницькій, Дніпропетровській, Львівській та Миколаївській. Проєкт передбачав створення мережі фахівців, які надають персоналізований супровід ветеранів під час їх реінтеграції до цивільного життя.

Після успішної апробації модель було масштабовано на всю країну. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 року № 881 «Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя» визначила механізм забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів. Цією нормою встановлено кваліфікаційні вимоги до кандидатів: вища освіта за спеціальностями соціальна робота, психологія, право або педагогіка, досвід роботи у соціальній сфері не

менше року. Функціональні обов'язки фахівців включають консультування ветеранів з питань соціальних гарантій та пільг, допомогу у працевлаштуванні, координацію надання психологічної підтримки та соціальну адаптацію [54].

Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2024 року № 779 «Про затвердження Порядку та умов надання у 2024 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» встановила фінансові механізми реалізації ветеранської політики на місцевому рівні [80]. У 2024 році на ці цілі було виділено 3,8 мільярда гривень, з яких 2,9 мільярда спрямовано на оплату праці фахівців із супроводу ветеранів.

Згідно з даними Міністерства у справах ветеранів, станом на осінь 2024 року в Україні було запроваджено понад 1200 посад фахівців із супроводу ветеранів, з яких близько 60% вже зайнято [96]. Це свідчить про активну імплементацію державної політики на місцевому рівні. Водночас виявляється проблема кадрового дефіциту у сфері ветеранської підтримки.

Локальні ініціативи відіграють значну роль у реалізації ветеранської політики. Рішення Харківської обласної ради від 21 серпня 2024 року передбачало створення комунального закладу «Ветеранський простір «Пліч-о-пліч»», який спрямований на надання цілеспрямованої допомоги ветеранам через співпрацю з ветеранськими організаціями та місцевою владою [87]. Це приклад організації діалогу та партнерства на регіональному рівні, який можна вважати моделлю для інших територіальних громад.

Ветеранський рух в Україні характеризується значною різноманітністю організаційних форм та напрямів діяльності. Згідно з даними Міністерства у справах ветеранів, станом на 2024 рік в Україні зареєстровано понад 800 ветеранських громадських організацій різного рівня, від всеукраїнських мереж до локальних ініціативних груп [96]. За географічним охопленням виділяються всеукраїнські організації, такі як Veteran Hub, громадська організація

«Принцип», громадська організація «Простір можливостей», громадська організація «Юридична сотня», громадська організація Veteranka.

До регіональних організацій належать, наприклад, Громадська спілка «Дім ветерана» у Житомирі та Вінницький аналітично-просвітницький центр «Ветеранський простір». Локальні ініціативи функціонують на рівні окремих громад. За функціональним спрямуванням можна виокремити організації, що спеціалізуються на правозахисній діяльності та адвокації, організації, що надають соціальні послуги, освітні та просвітницькі структури, а також бізнес-інкубатори для ветеранів.

Особливе місце займає Коаліція ветеранських просторів, мережева структура, яка об'єднує понад 30 ветеранських просторів по всій Україні та забезпечує координацію їхньої діяльності, обмін досвідом та розробку професійних стандартів [66]. Координацію Коаліції здійснює громадська організація «Простір можливостей» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Ця мережа стала платформою для горизонтальної інтеграції ветеранських організацій без прямого втручання держави.

Наукові дослідження за 2024-2025 роки підкреслюють, що ефективна взаємодія держави з ветеранськими організаціями не лише покращує умови реінтеграції військовослужбовців, а й сприяє зростанню їх суспільної активності. Дослідження О.В. Коваленка демонструє, що механізми залучення ветеранських організацій до процесів реінтеграції мають бути диференційованими та враховувати специфіку різних категорій ветеранів, від комбатантів з інвалідністю до демобілізованих без поранень [63]. Науковець обґрунтовує необхідність створення багаторівневої системи співпраці, яка включає консультативні механізми на національному рівні, партнерські програми на регіональному рівні та пряму співпрацю на рівні громад.

В свою чергу, В.С. Палій та А.А. Гончаренко аналізують пріоритети державної політики щодо ветеранів у контексті викликів масштабної демобілізації, наголошуючи на критичній ролі ветеранських організацій у формуванні політичного порядку денного та моніторингу ефективності

державних програм [75]. Особливу увагу авторів наукової праці приділено механізмам громадського контролю за використанням бюджетних коштів, виділених на ветеранську політику. Крім того, вони зазначають певний парадокс: попри зростання фінансування ветеранських програм, рівень задоволеності ветеранів якістю послуг залишається низьким. Це свідчить про проблеми імплементації політики на місцевому рівні.

В аналітичних звітах ветеранських громадських організацій подано багато прикладів успішної співпраці з державною владою [31]. Ці приклади підтверджують ефективність механізмів партнерства, включно зі спільними інформаційними кампаніями, проєктами надання психосоціальної підтримки й ініціативами з працевлаштування. Звіти Міністерства у справах ветеранів надають статистичні дані, що ілюструють масштаби викликів, демонструють динаміку створення ветеранських організацій і рівень їх залученості до процесів реінтеграції [96].

Меморандум про співпрацю та взаєморозуміння між Міністерством у справах ветеранів та експертними організаціями сфери ветеранських справ набуває особливого значення [69]. Цей документ був укладений у 2024 році між Міністерством та 5 провідними ветеранськими організаціями: Veteran Hub, громадською організацією «Принцип», громадською організацією «Простір можливостей», громадською організацією «Юридична сотня» та громадською організацією Veteranka. Меморандум закладає основу для спільної розробки та реалізації Національної стратегії політики щодо ветеранів, ветеранок, членів їхніх сімей та родин загиблих героїв.

Документ передбачає регулярні консультації з громадськістю, залучення експертів ветеранських організацій до робочих груп з розробки законодавчих ініціатив та створення механізмів громадського моніторингу реалізації ветеранської політики. Це приклад інституціоналізації партнерства між державою та громадським сектором на найвищому рівні.

Український ветеранський фонд є важливим інструментом фінансової підтримки ветеранських організацій [44]. Фонд реалізує грантову програму

#Варто+ГО, спрямовану на підтримку громадських ініціатив у ветеранській сфері. Згідно з офіційними даними Українського ветеранського фонду, за 2023-2024 роки фінансування отримали 16 громадських організацій на загальну суму понад 12 мільйонів гривень.

Гранти спрямовуються на надання менторської підтримки ветеранського підприємництва, соціальний супровід ветеранів та членів їхніх сімей, організацію реабілітаційних заходів. Максимальний розмір гранту становить 1 мільйон гривень на проєкт. Це дозволяє організаціям реалізовувати масштабні ініціативи з підтримки ветеранської спільноти.

Взаємодія державних органів з ветеранськими організаціями реалізується через різноманітні форми та механізми. Їх можна систематизувати за рівнями управління, характером взаємодії та функціональним призначенням. Компаративний аналіз цих механізмів дозволяє виявити як успішні практики, так і системні проблеми у реалізації партнерського підходу.

Для систематизації форм співпраці доцільно розглянути основні механізми взаємодії, їхню ефективність та виклики, з якими вони стикаються у практичній реалізації. Таблиця 2.1 містить узагальнену інформацію про форми та інституційні механізми співпраці органів державної влади з ветеранськими організаціями в Україні.

Таблиця 2.1 – Форми та інституційні механізми співпраці органів державної влади з ветеранськими організаціями в Україні

<i>с</i>	<i>Рівень реалізації</i>	<i>Учасники взаємодії</i>	<i>Приклад реалізації</i>	<i>Ефективність</i>	<i>Виклики та обмеження</i>
Меморандуми про співпрацю	Національний	Мінветеранів, провідні ветеранські ГО	Меморандум 2024 року про спільну розробку Стратегії	Висока: забезпечує системний діалог	Формальний характер зобов'язань
Громадські ради при держорганах	Національний, регіональний	Представники ГО, держслужбовці	Громадська рада при Мінветеранів	Середня: дорадчий характер	Обмежені повноваження

Продовження таблиці 2.1

<i>Механізм співпраці</i>	<i>Рівень реалізації</i>	<i>Учасники взаємодії</i>	<i>Приклад реалізації</i>	<i>Ефективність</i>	<i>Виклики та обмеження</i>
Робочі групи з розробки НПА	Національний	Експерти ГО, юристи, депутати	Робоча група зі змін до Закону про ветеранів	Висока: пряма участь у законотворенні	Вузький склад учасників
Грантові програми	Національний	УВФ, ветеранські ГО	#Варто+ГО (16 організацій, 12 млн грн)	Висока: пряме фінансування	Залежність від донорів
Ветеранські простори	Регіональний, місцевий	Обласні ради, ГО	«Пліч-о-пліч» (Харків), «Побратим» (Вінниця)	Висока: системна підтримка	Нерівномірність покриття
Інститут помічника ветерана	Місцевий	Громади, ГО, ветерани	1200 посад (60% зайнято)	Середня: кадровий дефіцит	Низька зарплатня, плинність
Спільні соціальні проекти	Місцевий	Громади, ГО, донори	Програма МОМ (60 громад, 12 тис. євро)	Висока: пряме задоволення потреб	Обмежена тривалість проєктів
Громадські слухання	Місцевий	Громади, ГО, ветерани	Широківська громада: опитування ветеранів	Висока: врахування реальних потреб	Не завжди систематичні
Консультаційні центри при ГО	Місцевий	Ветеранські ГО, місцева влада	Вінницький простір: 18 волонтерів	Висока: оперативне реагування	Залежність від волонтерів

Джерело: розробка автора

На національному рівні функціонують меморандуми про співпрацю між Міністерством у справах ветеранів та провідними ветеранськими громадськими організаціями. Цей механізм демонструє високу ефективність, оскільки забезпечує системний діалог та безпосередню участь громадських організацій у формуванні політики. Водночас виявляється проблема формального характеру деяких зобов'язань та відсутності санкцій за невиконання домовленостей.

Громадські ради при державних органах функціонують як на національному, так і на регіональному рівнях. Громадська рада при Міністерстві у справах ветеранів об'єднує понад 30 організацій. Ефективність цього механізму

оцінюється як середня через дорадчий характер рекомендацій, які не завжди враховуються при прийнятті рішень. Додатковою проблемою є непрозорість відбору членів громадських рад у деяких регіонах. Це призводить до домінування лояльних до влади організацій замість найбільш професійних та активних.

Спільні робочі групи з розробки нормативно-правових актів на національному рівні демонструють високу ефективність завдяки прямій участі експертів громадських організацій у законотворенні. Для прикладу, Робоча група з розробки змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у 2024 році включала юристів Міністерства у справах ветеранів, експертів ветеранських організацій та народних депутатів. Проте цей механізм стикається з обмеженнями, – обмежений склад учасників виключає багато зацікавлених сторін, а короткі терміни роботи не дозволяють провести глибоку експертизу.

Грантові програми підтримки громадських організацій забезпечують пряме фінансування проєктів ветеранських організацій. Згідно з офіційними даними Українського ветеранського фонду, за 2023-2024 роки 16 організацій отримали гранти на загальну суму 12 мільйонів гривень [44]. Цей механізм характеризується високою ефективністю, оскільки дозволяє організаціям реалізовувати конкретні ініціативи.

Водночас конкурентний відбір виключає малі організації, які не мають достатніх адміністративних ресурсів для підготовки грантових заявок. Залежність від донорського фінансування створює ризики для довгострокової стійкості.

Ветеранські простори у формі комунальних закладів функціонують на регіональному та місцевому рівнях. Ці структури демонструють високу ефективність у наданні системної підтримки на місцевому рівні. Проте спостерігається нерівномірність покриття територій, зосередження ресурсів в обласних центрах та проблеми стабільного фінансування після первинного запуску.

Інститут помічника ветерана та фахівця із супроводу реалізується на місцевому рівні через територіальні громади у взаємодії з ветеранськими організаціями. Приміром, станом на кінець 2024 року в Україні запроваджено 1200 посад, з яких зайнято лише 60%. У Харківській області із 75 запланованих посад зайнято лише 18, що становить 24% [99]. Ефективність механізму оцінюється як середня: попри високу потребу у таких послугах, спостерігається критичний кадровий дефіцит. Причинами є недостатня кількість кваліфікованих кандидатів, низький рівень заробітної плати та висока плинність кадрів внаслідок емоційного навантаження.

Спільні соціальні проєкти та програми на місцевому рівні реалізуються громадами, ветеранськими організаціями та міжнародними донорами. Програма Міжнародної організації з міграції «Соціальне згуртування та реінтеграція ветеранів» охоплює 60 громад у трьох областях, надаючи гранти до 12 000 євро на громаду [95]. Цей механізм демонструє високу ефективність у прямому задоволенні потреб ветеранів. Водночас критична залежність від міжнародного фінансування та обмежена тривалість проєктів створюють ризики для стійкості ініціатив після завершення донорської підтримки.

Громадські слухання та консультації з ветеранами на місцевому рівні забезпечують врахування реальних потреб цільової аудиторії. Широківська громада Дніпропетровської області провела опитування ветеранів для розробки цільової ветеранської програми після початку повномасштабного вторгнення [37]. Цей підхід демонструє високу ефективність. Проте такі консультації не завжди проводяться систематично. Вони можуть набувати формального характеру без реального впливу на прийняття рішень.

Інформаційно-консультаційні центри при громадських організаціях на місцевому рівні забезпечують оперативне реагування на запити ветеранів. Вінницький ветеранський простір залучає 18 волонтерів для надання юридичної та психологічної підтримки [39]. Ефективність цього механізму висока завдяки гнучкості та швидкості реагування, але недоліком є залежність від волонтерської праці та відсутність стабільного фінансування створюють ризики для тривалості

функціонування.

Аналіз представлених механізмів співпраці дозволяє виявити кілька важливих закономірностей. Найбільш ефективними виявляються ті механізми, які передбачають пряму участь ветеранських організацій у прийнятті рішень. Спільні робочі групи з розробки нормативно-правових актів та меморандуми про співпрацю забезпечують не лише консультативну функцію, а й реальний вплив на формування політики. Механізми, які мають суто дорадчий характер, демонструють середню ефективність. Громадські ради при державних органах стикаються з проблемами обмежених повноважень та непрозорості процедур відбору членів у деяких регіонах.

Прослідковується пряма кореляція між рівнем децентралізації механізму співпраці та швидкістю реагування на потреби ветеранів. Інформаційно-консультаційні центри при громадських організаціях та ветеранські простори на місцевому рівні демонструють високу ефективність оперативного реагування, тоді як централізовані механізми на національному рівні характеризуються більшою бюрократичною інерцією. Це підтверджує теоретичні положення про переваги субсидіарності у наданні соціальних послуг.

Виявляється критична залежність багатьох механізмів від зовнішнього фінансування. Грантові програми, спільні соціальні проєкти та інформаційно-консультаційні центри значною мірою покладаються на кошти міжнародних донорів або Українського ветеранського фонду. Така залежність створює ризики для довгострокової стійкості системи підтримки.

Зміна пріоритетів донорів або скорочення зовнішньої допомоги може призвести до згортання успішних ініціатив. Водночас комунальні заклади ветеранських просторів, які фінансуються з місцевих бюджетів, демонструють більшу фінансову стабільність. Хоча й стикаються з проблемами нерівномірності покриття територій.

Кадровий дефіцит є наскрізною проблемою для більшості механізмів співпраці. Особливо гострою ситуація є для інституту помічника ветерана. При запланованих 1200 посадах фахівців із супроводу ветеранів по всій Україні, лише

60% з них зайнято станом на кінець 2024 року. Це свідчить не стільки про відсутність потреби у таких послугах, скільки про системні проблеми. Недостатня мотивація через низький рівень оплати праці та високе емоційне навантаження призводять до професійного вигорання.

Аналіз регіональних практик співпраці органів влади з ветеранськими організаціями виявляє значну варіативність підходів. Вона зумовлена специфікою регіонів, рівнем розвитку громадянського суспільства та ініціативністю місцевої влади. Компаративний розгляд кейсів дозволяє виокремити три основні моделі взаємодії, кожна з яких має свої переваги та обмеження.

Харківська область представляє модель інституційної інтеграції. Вона характеризується створенням формальних інституційних структур для співпраці з ветеранськими організаціями. Рішенням Харківської обласної ради від 21 серпня 2024 року було створено Комунальний заклад «Ветеранський простір «Пліч-о-пліч»», розташований у центрі Харкова на площі Свободи у будинку Держпрому [87]. Заклад офіційно зареєстрований 10 грудня 2024 року під керівництвом директора Ігоря Шишка.

Функціональна структура включає майданчики для індивідуальної роботи та неформального спілкування, простори для проведення тренінгів та масових заходів, зони для дозвілля та фізкультурно-спортивних заходів. Заплановано також надання юридичної та психологічної допомоги, послуг з реабілітації, адаптації та соціальної підтримки ветеранів та членів їхніх сімей. Партнерами проекту виступають Харківський регіональний фонд підтримки та громадська організація «Ресурсний центр «Ветеранський простір «Пліч-о-пліч»». Ініціативу підтримує Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні за фінансової підтримки Уряду Данії.

Згідно з даними виїзного засідання Комітету Верховної Ради з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, яке відбулося у м. Харкові у лютому 2025 року, у 56 громадах Харківської області діють структурні підрозділи з питань соціального захисту населення [99], які реалізують

ветеранську політику. Запроваджено 75 посад фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, з яких 18 вже зайнято, що становить лише 24% від запланованого.

Додатковим прикладом низового рівня є хаб «Повернення» у Високанській селищній громаді біля м. Харкова. Він створений громадською організацією «Асоціація молодіжних лідерів України» за підтримки громадської організації «Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання»» [102]. Хаб функціонує з жовтня 2024 року завдяки гранту Українського ветеранського фонду на суму майже 1 мільйон гривень. В цьому закладі проводяться реабілітаційні заходи, тренінги, майстер-класи для ветеранів та їхніх сімей. Завдяки безпековому розташуванню громади, до хабу приїжджають партнери з інших територій для проведення заходів.

Житомирська область представляє модель громадської ініціативи, в якій рушійною силою є активісти громадянського суспільства, а місцева влада, в свою чергу, надає підтримуючу роль. Громадська спілка «Дім ветерана», створена у 2016 році і функціонуюча як комплексний центр підтримки, стала першим ветеранським простором в Україні і історичною батьківщиною ветеранського руху [57]. Організацію очолює Юлія Толмачова, нагороджена орденами Княгині Ольги третього та другого ступенів та відзнакою Президента України «За участь в антитерористичній операції». В її команді працюють психологи, юристи, соціальні працівники. З 2014 року організація надала допомогу тисячам ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та членів їхніх сімей.

Організація входить до Коаліції ветеранських просторів та активно співпрацює з іншими регіонами, обмінюючись досвідом та кращими практиками в частині надання професійної психологічної підтримки, кваліфікованої юридичної допомоги, запровадженні реабілітаційних програм та заходів соціальної адаптації. Житомирський досвід було взято за основу при розробці методичних рекомендацій Міністерства у справах ветеранів щодо створення ветеранських просторів по всій Україні.

Вінницька область демонструє модель множинності акторів. Одночасно

функціонують кілька ветеранських структур різних організаційно-правових форм, які доповнюють одна одну. Громадська спілка «Вінницький аналітично-просвітницький центр «Ветеранський простір»» була заснована у липні 2020 року Координаційною радою ветеранів Антитерористичної операції та Операції Об'єднаних сил і волонтерів міста Вінниці за участі виконавчого комітету Вінницької міської ради [39].

Виконавча директорка Марія Довжик керує командою з 18 волонтерів, які надають юридичну та психологічну підтримку, консультування, бізнес-консультації для ветеранів-підприємців, проводять просвітницькі заходи. Організація також працює у лікувальних закладах, надаючи консультації пораненим захисникам.

У лютому 2025 року Вінницька міська рада створила багатофункціональний Комунальний заклад «Вінницький міський ветеранський простір «Побратим»», який надає інформаційно-консультаційну підтримку, послуги з реабілітації та адаптації, психологічну, юридичну та соціальну допомогу.

У Вінниці також працює Veteran Hub , – підрозділ всеукраїнської мережі, відкритий за підтримки IREX in Ukraine в рамках Програми реінтеграції ветеранів за підтримки Державного департаменту Сполучених Штатів Америки. У команді працюють 12 осіб, з яких 5 є ветеранами війни.

Компаративний аналіз трьох базових моделей виявляє їхні сильні та слабкі сторони в контексті сучасних викликів повоєнної реінтеграції. Харківська модель інституційної інтеграції характеризується високим рівнем формалізації та залучення державних ресурсів.

Позитивними аспектами є стабільне бюджетне фінансування комунального закладу, офіційний статус та інтеграція у структуру місцевої влади. Залучення міжнародних партнерів (Програма розвитку ООН, Уряд Данії) забезпечує доступ до глобального досвіду та додаткових ресурсів. Багаторівнева структура підтримки створює потенціал для комплексного охоплення.

Проте ця модель стикається з низкою негативних аспектів у сучасних

умовах. Критичний кадровий дефіцит (лише 24% посад фахівців із супроводу зайнято) свідчить про системні проблеми у залученні персоналу. Можливе дублювання функцій між обласним ветеранським простором та локальними ініціативами у громадах через недостатню координацію. Крім того, бюрократична інерція може уповільнювати прийняття рішень та адаптацію до змінюваних потреб ветеранів. Високий ступінь залежності від міжнародних донорів створює ризики при зміні геополітичних пріоритетів.

Житомирська модель громадської ініціативи демонструє протилежний підхід. Рушійною силою є громадянське суспільство. Позитивними аспектами є високий рівень довіри ветеранів до організації, оскільки вона створена самими ветеранами та для ветеранів. Гнучкість та швидкість реагування на потреби цільової аудиторії відбуваються без бюрократичних процедур. Багаторічний досвід роботи з 2016 року забезпечує накопичення експертизи та відпрацювання ефективних практик. Інтеграція до національної Коаліції ветеранських просторів дозволяє обмінюватися досвідом та масштабувати успішні підходи. Статус історичної батьківщини ветеранського руху надає організації авторитет та визнання на національному рівні.

Водночас у сучасних умовах виявляються негативні аспекти. Залежність від волонтерської праці та грантового фінансування створює нестабільність. Обмежені адміністративні ресурси порівняно з комунальними закладами, ризик професійного вигорання волонтерів через високе емоційне навантаження. Відсутність гарантованого доступу до бюджетних коштів місцевої влади ускладнює довгострокове планування.

Вінницька модель множинності акторів поєднує елементи обох попередніх підходів. Позитивними аспектами є диверсифікація ризиків через одночасне функціонування громадських організацій, комунального закладу та підрозділу всеукраїнської мережі. Спеціалізація кожної структури на певних аспектах підтримки дозволяє забезпечити комплексний підхід без дублювання функцій. Поєднання громадської гнучкості та державної стабільності створює синергію. Залучення міжнародної підтримки через IREX та Державний департамент США

розширює можливості.

Водночас виявляються певні ризики. Потенціал конкуренції за цільову аудиторію та ресурси між різними структурами, необхідність складної координації діяльності для уникнення дублювання послуг, можливість розпорошення обмежених ресурсів між численними ініціативами замість концентрації зусиль, а також ризик плутанини для ветеранів через множинність точок надання схожих послуг.

Порівняння трьох моделей у контексті сучасних викликів дозволяє сформулювати кілька критичних висновків:

В умовах масової демобілізації та обмежених бюджетних ресурсів найбільш доцільним є гібридний підхід. Він поєднує переваги різних моделей. Харківська модель інституційної інтеграції є найбільш придатною для великих міст та обласних центрів, де є достатні адміністративні та фінансові ресурси. Але потребує вирішення проблеми кадрового дефіциту через підвищення рівня оплати праці та створення системи підготовки спеціалістів.

Житомирська модель громадської ініціативи оптимальна для малих міст та сільської місцевості, де бюджетні ресурси обмежені. Але потребує механізмів стабільного фінансування через програми державної підтримки громадських ініціатив.

Вінницька модель множинності акторів може бути ефективною у середніх містах за умови чіткого розмежування функцій. Необхідне створення координаційних платформ для узгодження діяльності різних структур.

У всіх трьох моделях критичним фактором успіху є залучення самих ветеранів до управління та прийняття рішень. Це підвищує легітимність ініціатив та їх відповідність реальним потребам. Негативним аспектом, спільним для всіх моделей у сучасних умовах, є географічна нерівність доступу до послуг. Більшість ресурсів зосереджені в обласних центрах. Тоді як ветерани у сільській місцевості та малих містах залишаються недостатньо охопленими підтримкою.

Компаративний аналіз регіональних практик та інституційних механізмів співпраці дозволяє виявити як успішні елементи взаємодії, так і системні

проблеми, що потребують вирішення. Створення формальних інституційних структур для системної співпраці (ветеранські простори, інститут помічника ветерана) забезпечує стабільність та передбачуваність у наданні послуг.

Залучення ветеранських організацій до процесу розробки політики через меморандуми, громадські ради та робочі групи підвищує легітимність та релевантність державних програм. Розвиток грантових механізмів підтримки ветеранських ініціатив через Український ветеранський фонд та міжнародних донорів дозволяє масштабувати успішні практики. Поєднання різних організаційно-правових форм (громадські організації, комунальні заклади, волонтерські ініціативи) забезпечує гнучкість та адаптивність системи.

Водночас виявляється низка критичних проблем. Фрагментація координації між різними рівнями влади та відомствами призводить до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. В.О. Демиденко наголошує на відсутності єдиного координаційного органу, що володів би повноваженнями горизонтальної координації між міністерствами [51]. Кожне відомство реалізує власні програми, часто не узгоджені з іншими. Це створює для ветеранів складну бюрократичну систему.

Кадровий дефіцит у сфері ветеранської підтримки є однією з найгостріших проблем. Попри створення понад 1200 посад фахівців із супроводу, лише 60% з них зайнято. У Харківській області ситуація ще гірша – із 75 запланованих посад зайнято лише 18, що становить 24%. Причинами є недостатня кількість кваліфікованих кандидатів, низький рівень заробітної плати (11-14 тарифний розряд), відсутність системи підготовки спеціалістів. Високе емоційне навантаження призводить до вигорання.

Фінансова нестійкість більшості ветеранських організацій створює ризики для довгострокового функціонування системи підтримки. Аналітичні звіти ветеранських організацій свідчать про критичну залежність від грантового фінансування міжнародних донорів [31]. У разі зміни пріоритетів донорів або скорочення зовнішньої допомоги багато організацій можуть припинити діяльність. Особливо це стосується громадських ініціатив, які не мають доступу

до бюджетного фінансування.

Географічна нерівномірність покриття території ветеранськими послугами створює дискримінаційну ситуацію для ветеранів з малих міст та сільської місцевості. Більшість ветеранських просторів та кваліфікованих фахівців зосереджені в обласних центрах. Тоді як потреби ветеранів у громадах залишаються незадоволеними.

Згідно з даними міжрегіонального форуму «Ветеранські простори: Історія. Розвиток. Перспективи», що відбувся 16 квітня 2025 року в Черкасах, представники територіальних громад активно працюють над створенням ветеранських просторів [40]. Проте реальна імплементація залежить від фінансових можливостей громад та наявності кваліфікованих кадрів.

Формалізація деяких консультативних механізмів знижує їхню ефективність. Громадські ради при державних органах часто мають дорадчий характер без реальних важелів впливу на прийняття рішень. Непрозорість відбору членів громадських рад у деяких регіонах призводить до того, що до них потрапляють організації, лояльні до влади, а не найбільш професійні та активні.

Відсутність систематичного моніторингу та оцінки ефективності програм ускладнює вдосконалення політики. Статистика Міністерства у справах ветеранів переважно фіксує кількісні показники (кількість створених посад, виділених коштів, зареєстрованих організацій). Але не оцінює якість послуг та реальний вплив на життя ветеранів [96].

Серед перспективних напрямів вдосконалення співпраці слід відзначити створення єдиної координаційної платформи на національному рівні. Вона мала б повноваження горизонтальної координації між відомствами та рівнями влади. Розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із супроводу ветеранів, включаючи програми у вищих навчальних закладах та сертифікаційні курси, є критично важливим.

Запровадження механізмів довгострокового бюджетного фінансування ветеранських організацій на конкурсній основі забезпечить їхню фінансову стійкість. Розробка стандартів якості ветеранських послуг та систем незалежного

моніторингу їхнього дотримання за участі самих ветеранів підвищить ефективність системи.

Масштабування успішних регіональних практик через створення мережі обміну досвідом та методичної підтримки громад дозволить поширити кращі підходи по всій країні.

Г. Дугінець, І. Івасів та К. Ніжейко наголошують на важливості інтеграції міжнародного досвіду реінтеграції ветеранів з урахуванням українських особливостей [56]. Автори аналізують практики країн Північноатлантичного альянсу та підкреслюють необхідність адаптації західних моделей до специфіки української ситуації. Це включає масштаби конфлікту, культурні особливості та рівень розвитку громадянського суспільства.

Міжнародна організація з міграції у своєму звіті про соціальну реінтеграцію ветеранів в Україні документує успішні практики співпраці місцевої влади, ветеранських організацій та міжнародних партнерів у пілотних громадах [95]. Програма охоплює 60 громад у трьох областях та демонструє ефективність підходу, заснованого на прямій участі ветеранів у плануванні та реалізації заходів реінтеграції. Громади отримують гранти до 12 000 євро на реалізацію проєктів соціального згуртування. Це включає тренінги для ініціативних груп, психологічну підтримку ветеранів та їхніх родин, створення ветеранських просторів.

Платформа «Децентралізація в Україні» систематизує кращі практики реалізації ветеранської політики на рівні територіальних громад [37]. Аналіз 15 громад з різних регіонів виявляє, що найбільш успішними є ті, де місцева влада залучає ветеранів до прийняття рішень. Це відбувається через створення консультативних рад, проведення регулярних опитувань та організацію публічних слухань. Широківська громада Дніпропетровської області після початку повномасштабного вторгнення провела опитування всіх ветеранів громади. На основі результатів була розроблена цільова ветеранська програма. Різні відділи сільської ради працюють у тісній співпраці: відділ соціального захисту займається оформленням пільг, відділ економічного розвитку сприяє

працевлаштуванню, відділ культури організовує заходи соціальної адаптації.

Отже, співпраця органів державної влади з ветеранськими організаціями є багаторівневою системою. Вона включає не лише нормативно-правову основу, а й розгалужену мережу інституційних та програмних інструментів підтримки. Її мета, – комплексна соціальна адаптація ветеранів, запобігання соціальній ізоляції, забезпечення прав і свобод, а також інтеграція до суспільства як повноправних його членів.

В основу цієї системи покладено партнерський підхід, що враховує специфічні потреби ветеранів, їх досвід і потенціал як активних агентів змін. Водночас виявлені проблеми координації, фінансування, кадрового забезпечення та територіальної нерівномірності потребують системних рішень на рівні державної політики.

Компаративний аналіз регіональних моделей співпраці свідчить про необхідність гібридного підходу. Він має поєднувати переваги інституційної інтеграції, громадської ініціативи та множинності акторів залежно від специфіки конкретних територій та наявних ресурсів.

2.2 Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у процесах реінтеграції внутрішньо переміщених осіб

Якщо у попередньому підрозділі було розглянуто співпрацю державних органів з ветеранськими організаціями, то не менш важливим аспектом політики повоєнної реінтеграції є взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у підтримці внутрішньо переміщених осіб.

Внутрішнє переміщення населення внаслідок російської повномасштабної агресії стало одним із найбільших гуманітарних викликів в історії України. Станом на червень 2025 року в країні офіційно зареєстровано 4 594 254 внутрішньо переміщені особи, що становить понад 11% населення країни [29].

Ці цифри відображають масштаб соціальної кризи, яка потребує комплексної відповіді з боку держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Серед внутрішньо переміщених осіб 59,7% становлять жінки, 40,3% – чоловіки. Діти до 18 років складають 19,2% від загальної кількості ВПО, що становить 873 107 осіб [71]. Найбільша концентрація переміщених осіб спостерігається в Донецькій, Харківській та Дніпропетровській областях, а також у місті Києві, де станом на листопад 2025 року зареєстровано 433 000 ВПО [42].

Масштаби внутрішнього переміщення створюють надзвичайне навантаження на приймаючі громади. Органи місцевого самоврядування опинилися перед необхідністю швидкого розширення соціальної інфраструктури, забезпечення доступу до освітніх та медичних послуг, створення можливостей для працевлаштування та інтеграції переміщених осіб у життя територіальних громад. В цих умовах співпраця з громадськими організаціями стає не просто бажаною, а критично необхідною для ефективної реалізації політики реінтеграції.

Правову основу взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб становить низка нормативно-правових актів. Базовим документом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», прийнятий у 2014 році та неодноразово доповнений з початку повномасштабного вторгнення, який визначає правовий статус ВПО, механізми їх обліку, гарантії соціального захисту та повноваження органів місцевого самоврядування у цій сфері [78].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2023 року № 1214-р було затверджено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року [90], яка визначає три ключові напрями: надання невідкладної гуманітарної допомоги, забезпечення інтеграції ВПО у приймаючих громадах та створення умов для добровільного повернення.

Важливо, що документ прямо передбачає активну участь громадських організацій у всіх напрямках реалізації політики.

Операційний план заходів з реалізації Стратегії на 2023-2025 роки містить конкретні механізми співпраці органів влади з громадським сектором. Серед них: створення рад з питань ВПО при органах місцевого самоврядування, залучення громадських організацій до надання соціальних послуг, підтримка громадських ініціатив через грантові програми. План передбачає також регулярний моніторинг потреб ВПО за участі представників громадянського суспільства.

Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 505 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо забезпечення внутрішньо переміщених осіб» визначає механізми фінансової підтримки програм допомоги ВПО. Згідно з цим документом, органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські організації до реалізації фінансованих з державного бюджету програм на конкурсній основі [79].

Примірне положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб, затверджене у серпні 2023 року, визначає склад та завдання цих консультативних органів, а також рекомендує державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування створювати ради для інтеграції переселенців у громади. Ради мають включати представників ВПО, громадських організацій, місцевої влади та бізнесу [92].

Структура громадських організацій, що працюють з внутрішньо переміщеними особами в Україні, характеризується значною різноманітністю за масштабами діяльності, спеціалізацією та моделями співпраці з місцевою владою. Згідно з даними Міністерства соціальної політики, станом на 2024 рік понад 300 громадських організацій активно залучені до програм підтримки та реінтеграції ВПО на різних рівнях [97].

За масштабом діяльності можна виділити всеукраїнські організації з розгалуженою мережею регіональних представництв, регіональні організації, що

працюють в одній або кількох областях, та локальні ініціативи на рівні окремих територіальних громад. Всеукраїнський рівень представлений такими організаціями як Благодійний фонд «Право на захист» (Right to Protection), Благодійний фонд «Стабілізуєшес Суппорт Сервісез» (Stabilization Support Services), Caritas Ukraine (Карітас України) [60].

Благодійний фонд «Право на захист», створений у 2013 році, є одним із лідерів правозахисного руху в Україні та має потужні позиції у сфері захисту прав ВПО, біженців та осіб без громадянства [64]. Організація надає правову допомогу, консультації з питань реалізації прав переміщених осіб, проводить адвокаційні кампанії для покращення законодавства.

Благодійний фонд «Стабілізуєшес Суппорт Сервісез» розробив концепцію утворення Рад ВПО, що дала поштовх до розробки першого примірного положення та пошуку нормативного обґрунтування цих органів [92]. Перші 5 таких Рад ВПО фонд утворив у рамках проєкту «Посилення участі внутрішньо переміщених осіб у демократичних процесах місцевого самоврядування». У жовтні 2023 року організація провела третій форум Рад ВПО «Змі(ц)нюємо Україну!» у Львові, а на початку листопада 2023 року відбувся перший Всеукраїнський Форум Рад ВПО.

Caritas Ukraine реалізує комплексні програми підтримки ВПО, включаючи гуманітарну допомогу, психосоціальну підтримку, програми з працевлаштування та розвитку підприємництва [60]. Організація має мережу представництв у всіх регіонах України та тісно співпрацює з місцевими органами влади у наданні послуг переміщеним особам.

Всеукраїнський благодійний фонд «Деполь Україна» надає гуманітарну допомогу внутрішньо переміщеним особам найуразливіших категорій, зокрема продуктові набори, засоби гігієни та іншу необхідну допомогу [72]. Фонд активно співпрацює з органами місцевого самоврядування у різних регіонах України, включаючи Харківську область, де надає підтримку ВПО у територіальних громадах.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) в Україні відіграє ключову роль

у координації зусиль різних акторів. Організація реалізує масштабні програми збору даних про внутрішнє переміщення, надання гуманітарної допомоги, підтримки інтеграції ВПО у приймаючих громадах [58]. Щоквартальні звіти МОМ про внутрішнє переміщення населення є основним джерелом даних для планування політики на національному та місцевому рівнях.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) реалізує програми грошової допомоги ВПО, створює центри реєстрації у великих містах, надає правову допомогу [58]. У Львові, Києві, Дніпрі та інших містах діють центри реєстрації та мобільні бригади УВКБ ООН, які працюють у співпраці з місцевими органами влади.

За функціональною спеціалізацією організації можна класифікувати на правозахисні (захист прав ВПО, адвокація), сервісні (надання соціальних, психологічних, юридичних послуг), освітньо-інформаційні (інформаційна підтримка, тренінги, семінари), інтеграційні (сприяння адаптації у приймаючих громадах), медіаційні (вирішення конфліктів між ВПО та місцевим населенням).

Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у процесах реінтеграції внутрішньо переміщених осіб реалізується через різноманітні форми та механізми. Компаративний аналіз цих механізмів дозволяє виявити як ефективні практики, так і системні проблеми, що потребують вирішення. Для систематизації форм співпраці доцільно розглянути основні механізми взаємодії, їхню ефективність та виклики у практичній реалізації.

Таблиця 2.2 – Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у реінтеграції внутрішньо переміщених осіб

<i>Механізм співпраці</i>	<i>Рівень реалізації</i>	<i>Учасники взаємодії</i>	<i>Приклад реалізації</i>	<i>Ефективність</i>	<i>Виклики та обмеження</i>
Ради з питань ВПО	Обласний, районний, місцевий	ВПО, ГО, місцева влада, бізнес	Понад 100 рад по Україні (БФ SSS)	Висока: пряма участь ВПО в прийнятті рішень	Формальний характер у деяких громадах

Міські центри підтримки ВПО	Міський	Міська рада, ГО, міжнародні організації	Львів (вул. Левицького, 67), Київ	Висока: комплексні послуги в одному місці	Недостатня кількість у малих містах
Грантові конкурси для ГО	Обласний, міський	Місцева влада, ГО	«Зробимо Львів кращим!» (Львівська міськрада)	Середня: підтримка ініціатив, але обмежені кошти	Конкурентний відбір, формалізація критеріїв

Продовження таблиці 2.2

<i>Механізм співпраці</i>	<i>Рівень реалізації</i>	<i>Учасники взаємодії</i>	<i>Приклад реалізації</i>	<i>Ефективність</i>	<i>Виклики та обмеження</i>
Соціальне замовлення	Міський, районний	Місцева влада, ГО-провайдери послуг	Центри надання соціальних послуг	Висока: професійне надання послуг	Складні процедури, затримки оплати
Міжнародні і програми з участю ОМС	Національний, обласний	МОМ, УВКБ ООН, місцева влада, ГО	Програма МОМ (звіти про переміщення)	Висока: значні ресурси, експертиза	Залежність від донорів, тимчасовість
Інформаційні платформи та чат-боти	Міський	Місцева влада, ГО, волонтери	@LvivDliaTebe Bot (Львів)	Висока: швидкий доступ до інформації	Цифровий розрив, мовні бар'єри
Мобільні бригади та виїзні консультації	Обласний, міжміський	УВКБ ООН, ГО, місцеві партнери	Виїзди у райони Львівської області	Висока: охоплення віддалених територій	Логістичні труднощі, обмежена частота
Бюджет участі з проектами для ВПО	Міський	Міська рада, ГО, мешканці (включ. ВПО)	Львів, Вінниця, інші міста	Середня: залучення до громадського життя	ВПО рідко ініціюють проекти
Громадські слухання з питань ВПО	Міський, районний	Місцева влада, ГО, ВПО, місцеве населення	Регулярні слухання програм підтримки	Середня: не завжди впливають на рішення	Можуть бути формальними
Координаційні ради стейкхолдерів	Обласний, міський	Облдержадміністрація, міськради, ГО, бізнес, міжнародні організації	Координаційні ради у Львівській, Дніпропетровській областях	Висока: узгодження зусиль різних акторів	Складність координації, різні інтереси

Джерело: розробка автора

Представлена таблиця систематизує десять ключових механізмів співпраці органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у сфері

реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, демонструючи їхню диверсифікованість за рівнями реалізації, учасниками взаємодії та функціональним призначенням.

Аналіз ефективності механізмів свідчить, що найвищі оцінки отримують Ради з питань ВПО, міські центри підтримки, міжнародні програми та мобільні бригади, тоді як грантові конкурси, бюджет участі та громадські слухання демонструють середню ефективність через формалізацію процедур та обмежений вплив на прийняття рішень. Спільним викликом для більшості механізмів є залежність від зовнішнього фінансування, недостатнє охоплення малих міст та сільських територій, а також формальний характер окремих консультативних структур, що обмежує реальну участь ВПО у формуванні політики, яка безпосередньо впливає на їхнє життя.

Ради з питань внутрішньо переміщених осіб є найбільш інституціоналізованою формою співпраці. Згідно з даними Благодійного фонду «Стабілізейшен Суппорт Сервісез», станом на 2024 рік в Україні функціонує понад 100 рад на обласному, районному та місцевому рівнях [92]. Ради включають представників самих ВПО, громадських організацій, місцевої влади та бізнесу.

Ефективність рад високо оцінюється там, де вони мають реальні повноваження та їхні рекомендації враховуються при прийнятті рішень. Проте в деяких громадах ради мають формальний характер, збираються нерегулярно та не впливають на політику. Ключовою проблемою є відсутність чітких механізмів імплементації рекомендацій рад та звітності місцевої влади про їх виконання.

Міські центри підтримки внутрішньо переміщених осіб створюються органами місцевого самоврядування для надання комплексних послуг в одному місці. Прикладом є Міський центр підтримки ВПО у Львові розташований у приміщенні ЦНАП Личаківського району [94]. Центр надає інформацію про гуманітарну допомогу, консультує з питань оформлення статусу ВПО, соціальних виплат, працевлаштування. Ці центри демонструють високу ефективність завдяки принципу «єдиного вікна», можливості отримати всі

необхідні послуги в одному місці. Проте проблемою залишається недостатня кількість таких центрів у малих містах та районних центрах, де також є значна кількість переміщених осіб.

Грантові конкурси для громадських організацій проводяться багатьма містами для підтримки ініціатив з допомоги ВПО. Так, Львівська міська рада щорічно оголошує конкурс соціально-культурних проєктів «Зробимо Львів кращим!», в рамках якого громадські організації можуть отримати фінансування на реалізацію проєктів, спрямованих зокрема на інтеграцію ВПО [59]. Ефективність механізму оцінюється як середня. З одного боку, він підтримує громадські ініціативи, з іншого, – виділені кошти часто недостатні, а конкурентний відбір виключає багато потенційно корисних проєктів.

Соціальне замовлення є механізмом, коли органи місцевого самоврядування делегують надання соціальних послуг громадським організаціям на конкурсній основі з бюджетним фінансуванням. Згідно з Законом України «Про соціальні послуги», ВПО мають право на отримання базових соціальних послуг, які можуть надаватися як комунальними закладами, так і громадськими організаціями [85]. Цей механізм демонструє високу ефективність, оскільки дозволяє залучити професійні громадські організації до надання послуг. Проте складні процедури та затримки оплати послуг створюють проблеми для організацій.

Міжнародні програми за участі органів місцевого самоврядування реалізуються з залученням таких організацій як Міжнародна організація з міграції, УВКБ ООН, Європейський Союз. МОМ проводить регулярні дослідження внутрішнього переміщення (раунд 14 у квітні 2024 року включав 20 000 інтерв'ю), результати яких допомагають місцевій владі планувати політику [58]. Ефективність високо оцінюється завдяки значним ресурсам та експертизі міжнародних організацій. Водночас залежність від донорів створює ризики для довгострокової стійкості програм.

Інформаційні платформи та чат-боти створюються для швидкого доступу ВПО до актуальної інформації. Львівська міська рада створила чат-бот

@LvivDliaTebeBot, де переміщені особи можуть дізнатися про приватні ініціативи з допомоги, наявне житло, вакансії [94]. Ефективність високо оцінюється користувачами, проте цифровий розрив та мовні бар'єри обмежують доступ для вразливих категорій ВПО.

Мобільні бригади та виїзні консультації організовуються УВКБ ООН спільно з місцевими партнерами для охоплення віддалених територій. У Львівській області мобільні бригади регулярно виїжджають у Жидачів, Стрий, Дрогобич та інші міста для реєстрації ВПО та надання консультацій [49]. Це дозволяє охопити тих, хто не може дістатися до обласного центру, але логістичні труднощі та обмежена частота виїздів залишаються проблемою.

Бюджет участі з можливістю подання проєктів для ВПО існує у багатьох містах України. Львів, Вінниця, Черкаси та інші міста дозволяють ВПО брати участь у голосуванні та подавати проєкти. Проте ефективність оцінюється як середня, оскільки ВПО повільно виступають ініціаторами проєктів через низьку обізнаність про механізм та відчуття тимчасовості перебування.

Громадські слухання з питань ВПО проводяться при затвердженні міських та обласних програм підтримки переміщених осіб. Львівська міська рада регулярно проводить громадські слухання програм соціальної підтримки [45]. Їхня ефективність оцінюється як середня, оскільки слухання не завжди впливають на остаточні рішення та можуть мати формальний характер.

Координаційні ради стейкхолдерів створюються на обласному та міському рівнях для узгодження зусиль різних акторів: облдержадміністрацій, міськрад, громадських організацій, бізнесу, міжнародних організацій. Вони демонструють високу ефективність у координації зусиль, однак залишається викликом складність координації великої кількості учасників з різними інтересами.

Аналіз представлених механізмів співпраці виявляє кілька важливих закономірностей. Найбільш ефективними є механізми, що забезпечують пряму участь ВПО у прийнятті рішень (Ради з питань ВПО) та надання комплексних послуг в одному місці (міські центри підтримки). Механізми, залежні від зовнішнього фінансування (міжнародні програми, грантові конкурси),

демонструють високу ефективність у короткостроковій перспективі, але їхня стійкість викликає питання.

Децентралізовані механізми (мобільні бригади, інформаційні платформи) краще адаптовані до локальних потреб та забезпечують швидше реагування. Водночас консультативні механізми (громадські слухання, рекомендації рад) часто мають обмежений вплив на остаточні рішення місцевої влади. Це свідчить про необхідність посилення обов'язковості врахування позицій ВПО та громадських організацій при прийнятті політичних рішень.

Регіональні практики взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у процесах реінтеграції внутрішньо переміщених осіб демонструють значну варіативність підходів. Компаративний розгляд кейсів дозволяє виокремити різні моделі співпраці, кожна з яких має свої сильні та слабкі сторони в контексті сучасних викликів.

Львів представляє модель комплексної інституціоналізованої підтримки. Станом на 2025 рік у місті зареєстровано значна кількість ВПО, що створює потужний запит на послуги. Львівська міська рада створила Міський центр підтримки внутрішньо переміщених осіб, який працює з понеділка по четвер з 9:00 до 18:00, п'ятниця – з 9:00 до 16:00 [94].

У центрі ВПО можуть отримати інформацію про гуманітарну допомогу, консультації з питань оформлення статусу, соціальних виплат, житла, працевлаштування. Центр координує роботу з численними громадськими організаціями, що працюють у місті. Для доступу до багатьох послуг необхідна посвідка ВПО, яку можна отримати у районних адміністраціях.

У Львові також активно працюють міжнародні організації. УВКБ ООН має центр реєстрації на площі Маланюка, 2, де ВПО можуть подати заявки на грошову допомогу [49]. Мобільні бригади УВКБ ООН регулярно виїжджають у райони Львівської області: Жидачів, Стрий, Дрогобич та інші міста. Благодійний фонд «Право на захист» має представництво у місті та надає правову допомогу переміщеним особам [64].

Львівська модель демонструє створення формальних інституційних

структур (Міський центр підтримки), залучення міжнародних організацій з значними ресурсами, підтримку громадських ініціатив через грантові конкурси та розвиток інформаційних платформ (@LvivDliaTebeBot). Ця модель ефективна для великих міст з високою концентрацією ВПО та розвиненим громадським сектором.

Позитивними аспектами львівської моделі є комплексність підходу (поєднання різних форм підтримки), інституціоналізація (створення постійно діючих структур), залучення міжнародних ресурсів та активна роль громадських організацій. Місто створило систему, де ВПО можуть отримати різні види допомоги через координовану мережу провайдерів послуг. Однак виявляються певні обмеження. Географічна концентрація послуг в обласному центрі ускладнює доступ для ВПО з районів області. Залежність від міжнародного фінансування створює ризики для стійкості програм. Високе навантаження на центр підтримки призводить до черг та неможливості приділити достатньо часу кожному відвідувачу. Частина ініціатив має проєктний характер з обмеженою тривалістю.

Харківська область представляє модель роботи в умовах прифронтової зони з постійним припливом нових переміщених осіб. Станом на 2024 рік область приймає понад 500 000 ВПО, при цьому сама є регіоном активного виїзду населення [29]. Це створює унікальні виклики для місцевого самоврядування та громадських організацій.

У Харківській області функціонують 56 структурних підрозділів з питань соціального захисту населення у громадах, які реалізують політику підтримки ВПО. Створено транзитні центри для евакуйованих, зокрема у місті Лозова, який приймає людей з Донецької області. Ці центри надають невідкладну гуманітарну допомогу, тимчасове житло, медичну допомогу.

Харківська модель характеризується домінуванням невідкладної гуманітарної допомоги над довгостроковою інтеграцією. Через близькість до лінії фронту та регулярні обстріли, більшість ВПО розглядають Харків як транзитний пункт, а не місце для довгострокового проживання. Це обмежує

можливості для реалізації програм інтеграції.

Громадські організації в Харківській області зосереджені на наданні екстреної допомоги, евакуації, психологічній підтримці людей, що пережили травматичні події. Міжнародна організація з міграції активно працює у регіоні, підтримуючи транзитні центри та надаючи допомогу евакуйованим [58].

Позитивними аспектами Харківської моделі є оперативність реагування на кризові ситуації, мобільність структур допомоги, тісна координація між різними службами (евакуація, соціальний захист, медицина). Створена система здатна швидко обробляти значні потоки людей у стресових умовах.

Негативними аспектами є обмеженість ресурсів для довгострокової інтеграції ВПО, високе емоційне навантаження на працівників та волонтерів, постійна небезпека через обстріли, вплив кваліфікованих кадрів з регіону. Модель вимушено зосереджена на виживанні та екстреній допомозі, а не на інтеграції, що є об'єктивною реальністю прифронтової зони.

Дніпропетровська область демонструє модель балансу між прийомом ВПО та збереженням власного населення. Область приймає близько 500 000 ВПО, що робить її одним із основних регіонів-реципієнтів [29]. Водночас Дніпро залишається відносно безпечним містом з розвинутою економікою та соціальною інфраструктурою. У Дніпропетровській області функціонує мережа центрів надання соціальних послуг, багато з яких працюють на основі соціального замовлення з залученням громадських організацій. Місцева влада активно співпрацює з міжнародними організаціями. Програма Міжнародної організації з міграції охоплює громади Дніпропетровської області [58].

Дніпропетровська модель поєднує елементи невідкладної допомоги (транзитні центри) з програмами довгострокової інтеграції (працевлаштування, освіта, соціальні послуги). Область має достатній економічний потенціал для інтеграції ВПО у ринок праці, що є критично важливим для самостійності переміщених осіб.

Позитивними аспектами є наявність економічних можливостей для працевлаштування ВПО, розвинена соціальна інфраструктура, активна

співпраця з міжнародними організаціями, баланс між екстреною допомогою та довгостроковою інтеграцією. Область демонструє, що навіть поряд з зоною бойових дій можливо реалізовувати не лише гуманітарні, а й інтеграційні програми.

Негативними аспектами є перевантаження транзитних центрів, обмеженість житлового фонду для ВПО, потенційні ризики безпеки через близькість до зони бойових дій. Частина ВПО розглядає Дніпро як транзитний пункт для подальшого переміщення на захід.

Інші регіональні практики також заслуговують на увагу. Вінницька область розробила обласну цільову програму підтримки ВПО, яка передбачає координацію зусиль різних відомств та залучення громадських організацій [73]. Київ як столиця приймає найбільшу кількість ВПО та створив розгалужену мережу центрів підтримки у різних районах міста.

Компаративний аналіз трьох базових моделей виявляє, що ефективність співпраці органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями значною мірою залежить від контексту. Львівська модель комплексної інституціоналізованої підтримки є оптимальною для відносно безпечних великих міст з високою концентрацією ВПО та розвиненим громадським сектором. Вона дозволяє надавати широкий спектр послуг та реалізовувати довгострокові інтеграційні програми.

Харківська модель оперативної екстреної допомоги є адекватною відповіддю на умови прифронтової зони, де пріоритетом є збереження життя та надання невідкладної допомоги. Спроби реалізації довгострокових інтеграційних програм у таких умовах були б неефективними. Модель демонструє, що співпраця в екстремальних умовах вимагає максимальної мобільності та оперативності.

Дніпропетровська модель балансу між екстреною допомогою та інтеграцією є проміжним варіантом, що поєднує елементи обох підходів. Вона може бути ефективною для регіонів, що знаходяться поблизу зони бойових дій, але мають достатній економічний потенціал для інтеграції ВПО.

У всіх трьох моделях критично важливою є роль громадських організацій, які виявляються більш гнучкими та швидкими у реагуванні на потреби ВПО порівняно з державними структурами. Водночас залежність від донорського фінансування створює ризики для стійкості співпраці. Найбільш ефективною є модель, де місцеве самоврядування забезпечує інституційну основу та базове фінансування, а громадські організації надають спеціалізовані послуги.

Негативним аспектом, спільним для всіх моделей, є недостатня увага до медіації конфліктів між ВПО та місцевим населенням, особливо у громадах з високою концентрацією переміщених осіб. Виникають конфлікти через конкуренцію за робочі місця, житло, соціальні послуги. Лише окремі громадські організації, такі як Благодійний фонд «Стабілізуєш Суппорт Сервісез», працюють над медіацією таких конфліктів [92].

Компаративний аналіз регіональних практик та інституційних механізмів співпраці дозволяє виявити як успішні елементи взаємодії, так і системні проблеми. Створення Рад з питань ВПО забезпечує інституціоналізацію участі переміщених осіб у прийнятті рішень. Міські центри підтримки ВПО реалізують принцип «єдиного вікна» для отримання послуг. Залучення міжнародних організацій з значними ресурсами посилює спроможність місцевого самоврядування.

Грантові конкурси та соціальне замовлення створюють можливості для фінансування громадських ініціатив. Інформаційні платформи забезпечують швидкий доступ до актуальної інформації. Мобільні бригади охоплюють віддалені території. Водночас виявляється низка критичних проблем. Фрагментація та дублювання функцій різних провайдерів послуг призводить до неефективного використання ресурсів. В.О. Демиденко наголошує на відсутності ефективної координації між різними рівнями влади та відомствами у сфері підтримки ВПО [52].

Географічна нерівномірність доступу до послуг створює дискримінацію ВПО у малих містах та сільській місцевості. Більшість ресурсів зосереджені в обласних центрах. Залежність від донорського фінансування створює ризики для

стійкості програм. Зміна пріоритетів міжнародних донорів може призвести до згортання успішних ініціатив.

Недостатня участь ВПО у прийнятті рішень, що їх стосуються, спостерігається навіть там, де створені Ради з питань ВПО. Часто ради мають формальний характер. Відсутність систематичного моніторингу потреб ВПО призводить до невідповідності програм реальним потребам.

Обмежені можливості для працевлаштування ВПО залишаються однією з найгостріших проблем. Згідно з даними Міністерства соціальної політики, з 860 тисяч ВПО працездатного віку, які не мають роботи, лише 63 тисячі звернулися до центрів зайнятості у 2024 році [97]. У 2024 році завдяки компенсаціям роботодавцям було працевлаштовано 15 200 ВПО, що становить лише 1,8% від безробітних ВПО.

Житлова проблема залишається критичною. За даними Міжнародного фонду «Відродження», в Україні є близько 75 000 місць у фондах тимчасового проживання для ВПО, тоді як офіційно зареєстровано понад 4,5 мільйона переміщених осіб [36]. Проблема не лише в нестачі грошей, а й у поганому стані соціального житла, недостатніх можливостях громад для ефективного управління житловими програмами.

Психологічна підтримка ВПО недостатньо розвинена. Більшість програм зосереджені на матеріальній допомозі та адміністративних послугах. Водночас переміщені особи пережили травматичні події та потребують професійної психологічної допомоги. Лише окремі громадські організації, такі як Благодійний фонд «Право на захист», систематично надають психосоціальну підтримку [64].

Серед перспективних напрямів вдосконалення співпраці слід відзначити посилення координації між різними рівнями влади та провайдерами послуг для ВПО. Створення єдиної інформаційної системи про наявні послуги та можливості для переміщених осіб. Розширення програм підтримки працевлаштування та підприємництва ВПО для забезпечення їх фінансової самостійності.

Збільшення доступного соціального житла для ВПО через програми будівництва та реновації. Розвиток програм психосоціальної підтримки та культурної адаптації. Посилення реальних повноважень Рад з питань ВПО та обов'язковості врахування їхніх рекомендацій. Розширення механізмів довгострокового бюджетного фінансування програм підтримки ВПО для зменшення залежності від донорів.

О. Алтуніна наголошує на необхідності зосередження уваги на адаптації та подальшій інтеграції ВПО у приймаючих громадах [30]. Це включає доступ до освітніх послуг, працевлаштування, підтримку самозайнятості, надання фахової психологічної допомоги. Для якнайшвидшої адаптації ВПО мають володіти інформацією про можливості реалізації своїх прав у приймаючій громаді, а громада, – розуміти їхні потреби та можливості.

Місцеві громадські організації мають взяти на себе роль посередників між ВПО та місцевою владою, дослідників потреб переміщених осіб, провайдерів спеціалізованих послуг. Доцільно залучати до співпраці місцевий бізнес для дослідження потреб та фінансування програм.

Отже, взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у процесах реінтеграції внутрішньо переміщених осіб є критично важливою для ефективного вирішення одного з найбільших гуманітарних викликів в історії України. Співпраця реалізується через різноманітні механізми, від інституціоналізованих структур (Ради з питань ВПО, міські центри підтримки) до гнучких ініціатив (мобільні бригади, інформаційні платформи).

Регіональні моделі співпраці варіюються залежно від контексту: від комплексної інституціоналізованої підтримки у відносно безпечних містах до оперативної екстреної допомоги у прифронтових зонах.

Виявлені в процесі дослідження системні проблеми (фрагментація координації, географічна нерівномірність, залежність від донорів, недостатнє працевлаштування та житло для ВПО) потребують комплексних рішень на рівні національної політики з активним залученням місцевого самоврядування та громадських організацій.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ПОЛІТИЦІ ПОВОЄННОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

3.1 Поліцентрична модель взаємодії державної влади та громадянського суспільства у процесах повоєнної реінтеграції

Проведений у попередньому розділі аналіз механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування з громадянським суспільством виявив критичну проблему: існуючі форми співпраці демонструють високу інституційну різноманітність, проте залишаються фрагментованими та позбавленими системної координації. Ради з питань ВПО функціонують паралельно з міжнародними програмами, міські центри підтримки працюють незалежно від соціального замовлення, грантові конкурси реалізуються окремо від бюджету участі. Ця множинність ініціатив не складається у цілісну систему, що породжує дублювання зусиль, неефективне використання ресурсів та обмежений вплив на якість життя ветеранів і внутрішньо переміщених осіб. Необхідність пошуку інтеграційної моделі актуалізує звернення до теорії поліцентричного управління.

Характерним прикладом такої фрагментації є Львів, де паралельно функціонують Міський центр підтримки ВПО, мобільні бригади УВКБ ООН, грантові програми, соціальне замовлення та інформаційний чат-бот [68]. Кожен механізм має власну логіку та процедури. Проте відсутні формалізовані канали обміну інформацією. Внутрішньо переміщена особа, яка звернулася до Міського центру, може не дізнатися про допомогу від громадської організації за соціальним замовленням.

Аналогічна ситуація у Харківській області, де транзитні центри працюють незалежно від програм психологічної підтримки [101]. Вінницька область

спробувала координацію через обласну цільову програму підтримки ВПО [41], проте навіть ця спроба залишається обмеженою без системної інтеграції з національною політикою та практиками інших регіонів. Результатом є втрачені можливості синергії між різними механізмами та неповне охоплення потреб бенефіціарів.

Елінор Остром у дослідженні «Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems» обґрунтувала концепцію поліцентричності як альтернативу дихотомії «держава або ринок». Аналізуючи іригаційні системи у Непалі, рибальські угіддя у Туреччині та інші кейси, Е. Остром показала, що найуспішніші системи характеризуються множинністю автономних, проте взаємодіючих центрів прийняття рішень. Ключова теза дослідниці полягає у тому, що поліцентричні системи мають значні переваги завдяки механізмам взаємного моніторингу, навчання та адаптації кращих стратегій з часом.

Е. Остром підкреслює: «No governance system is perfect, but polycentric systems have considerable advantages given their mechanisms for mutual monitoring, learning, and adaptation of better strategies over time» [13]. Застосування цієї логіки до повоєнної реінтеграції передбачає визнання того, що процеси інтеграції ветеранів та ВПО не можуть ефективно управлятися винятково централізованою бюрократією, але водночас потребують більше, ніж просто локальна самоорганізація. Поліцентричність пропонує третій шлях, множинність центрів, які функціонують автономно, але взаємодіють через спільні правила та механізми координації.

Критичне питання полягає у тому, наскільки концепція, розроблена для управління природними ресурсами, застосовна до складних соціальних процесів реінтеграції. Е. Остром досліджувала ситуації, де користувачі ресурсів мають чіткий спільний інтерес у збереженні ресурсу, а проблема полягає у подоланні спокуси до надмірної експлуатації. Натомість реінтеграція характеризується множинністю інтересів різних акторів. Ветерани потребують психологічної підтримки та працевлаштування, ВПО, – житла та інтеграції у громади, місцеві

жителі можуть сприймати переселенців як конкурентів за ресурси, центральна влада зацікавлена у політичній стабільності, міжнародні донори мають власні пріоритети та звітні процедури.

Поліцентрична модель у цьому контексті має забезпечити не лише координацію різних акторів, а й механізми узгодження потенційно конфліктуючих інтересів. Це вимагає створення інституційних просторів для діалогу та вироблення компромісів, які б враховували легітимні інтереси всіх сторін без домінування будь-якого окремого актора.

Аналіз українських практик демонструє емпіричні підстави для поліцентричного підходу через природну диференціацію локальних моделей. Львівська модель комплексної інституціоналізованої підтримки з Міським центром функціонує принципово інакше, ніж Харківська модель екстреної допомоги, зосереджена на евакуації та психологічній підтримці у прифронтовій зоні [101]. Обидві моделі виникли як відповіді на специфічні локальні контексти: Львів як відносно стабільне місто прийняв значну кількість ВПО, які потребують довгострокової інтеграції у міське життя, тоді як Харків у прифронтовій зоні стикається з постійними хвилями евакуації та екстреними потребами.

Спроби нав'язати універсальний шаблон були б контрпродуктивними, оскільки знівелювали б локальну адаптивність до специфічних викликів. Водночас відсутність механізмів обміну досвідом між цими моделями призводить до втрачених можливостей взаємного навчання: Львів міг би перейняти досвід Харкова у організації швидкої мобілізації ресурсів у кризових ситуаціях, а Харків, – Львівський досвід інституціоналізації довгострокових послуг підтримки. Поліцентричний підхід пропонує вирішення цієї дилеми через створення систем горизонтальної координації та обміну практиками без централізованого диктату єдиної моделі.

Операціоналізація поліцентричної моделі у контексті повоєнної реінтеграції вимагає звернення до принципу субсидіарності, закріпленого у Договорі про Європейський Союз. Ана Петріч у своєму дослідженні застосування цього принципу в європейському управлінні демонструє, що

субсидіарність не є простою децентралізацією, а складним процесом визначення оптимального рівня прийняття рішень для кожної конкретної функції. Європейський Союз діє лише тоді, коли цілі не можуть бути достатньо досягнуті державами-членами на центральному, регіональному чи місцевому рівнях, але можуть бути краще досягнуті на рівні Союзу через масштаб або ефекти запропонованої дії [17].

Ця логіка має пряме застосування до української системи реінтеграції, де питання про розподіл повноважень між національним, обласним та місцевим рівнями залишається неврегульованим, що призводить до конфліктів компетенцій та неефективного використання ресурсів. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» встановлює загальні гарантії на національному рівні [84], проте не визначає чітко, які саме функції належать кожному з рівнів управління, залишаючи простір для довільного тлумачення та бюрократичних конфліктів.

Аналіз функцій системи реінтеграції дозволяє ідентифікувати природний розподіл відповідальності за принципом субсидіарності. Національний рівень володіє ресурсами та легітимністю для встановлення єдиних стандартів: статус ветерана, перелік гарантованих пільг, критерії доступу до житлових програм для ВПО, мінімальні вимоги до якості соціальних послуг. Наявність єдиної нормативної бази забезпечує рівність прав незалежно від регіону проживання та запобігає дискримінації, коли ветеран чи ВПО з однакових категорій отримували б різні пільги залежно від місця реєстрації.

Водночас спроби центрального уряду регламентувати деталі надання послуг виявляються неефективними через неможливість врахувати локальну специфіку та динамічно змінювані умови. Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку виплати одноразової грошової допомоги постраждалим учасникам Революції Гідності» [76] встановлено єдині процедури та вимоги до документації, проте не враховується різниця між можливостями великих обласних центрів з розвиненою адміністративною інфраструктурою та малих територіальних громад з обмеженими кадровими

ресурсами у їх реалізації.

Обласний рівень посідає проміжну позицію, виконуючи функції, які перевищують можливості окремих територіальних громад, але не вимагають національної координації. Вінницька область, розробивши обласну цільову програму підтримки ВПО, продемонструвала спроможність координувати зусилля різних відомств та залучати громадські організації у масштабі регіону [41]. Така регіональна координація дозволяє досягти синергії без надмірної централізації. Обласні центри професійної перепідготовки можуть обслуговувати жителів усіх громад області, спеціалізовані реабілітаційні заклади з високовартісним обладнанням економічно виправдані на обласному, а не місцевому рівні, координація між районами у розподілі житла для ВПО запобігає нерівномірному навантаженню на окремі громади.

Дніпропетровська обласна військово-цивільна адміністрація створила систему транзитних центрів для евакуації, що також є типовою обласною функцією [55], оскільки потоки евакуації часто перетинають межі окремих громад, вимагаючи координації транспорту, розподілу тимчасового житла та медичної допомоги у масштабі всього регіону.

Найбільша частина безпосередніх послуг реінтеграції природно належить місцевому рівню, де ветерани та ВПО безпосередньо проживають та інтегруються у громадське життя. Паралельно функціонують мобільні бригади УВКБ ООН, які регулярно виїжджають у райони Львівської області, охоплюючи територіальні громади, що не мають ресурсів для створення власних центрів [28]. Така комбінація інституційних форм у великих містах та мобільних форм у малих громадах демонструє адаптивність до різних локальних контекстів та можливостей, уникаючи нав'язування єдиної моделі надання послуг усім без винятку громадам.

Критичною проблемою залишається перетворення бенефіціарів програм реінтеграції з пасивних реципієнтів послуг на активних учасників процесу. Карл Дребінг та колеги з Bedford VA Medical Center досліджували використання груп взаємопідтримки для посилення громадської інтеграції ветеранів і за

результатами дослідження виявилось, що підтримка колег асоціюється з вимірюваним покращенням соціальної підтримки, зменшенням клінічних симптомів ПТСР та підвищенням самоефективності. Ветерани, залучені до програм взаємодопомоги, демонстрували нижчі рівні соціальної ізоляції та більшу готовність шукати професійну психологічну допомогу порівняно з контрольною групою [5].

Унікальність підтримуючого підходу полягає у тому, що спільний досвід військової служби та подібних травматичних ситуацій створює довіру та розуміння, яких не може забезпечити жоден цивільний фахівець без такого досвіду. Ветеран-консультант розуміє специфіку військової травми не теоретично через навчальні програми, а через власне проживання подібних ситуацій, що робить його підтримку більш автентичною та ефективною у подоланні бар'єрів недовіри.

Поліцентрична модель реінтеграції передбачає переосмислення самого об'єкта інвестицій: від надання конкретних послуг до формування соціальних мереж як довгострокового ресурсу інтеграції. Роберт Патнем у праці «Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community» визначає соціальний капітал як характеристики соціальної організації, такі як довіра, норми взаємності та мережі соціальних зв'язків, які можуть покращити ефективність суспільства шляхом сприяння координованим діям. Р. Патнем розрізняє два типи соціального капіталу, які він метафорично описує через різні речовини. Зв'язки між людьми зі схожим походженням та інтересами (зазвичай родина, близькі друзі, члени однієї спільноти) забезпечують емоційну підтримку та взаємодопомогу, створюючи міцний клей соціальної єдності, який Р. Патнем називає «sociological superglue». Натомість зв'язки між різними соціальними групами забезпечують доступ до різноманітних ресурсів та інформації, функціонуючи як мастило, яке полегшує рух між різними частинами суспільства «sociological WD-40» [20].

Для ветеранів внутрішньогрупові зв'язки формуються через спілкування з побратимами, участь у ветеранських організаціях, відвідування меморіальних

заходів. Проте надмірна залежність від таких зв'язків може призвести до ізоляції від ширшого суспільства, створюючи замкнені спільноти, які розвивають власні норми, мову та цінності, що не завжди сумісні з цивільним життям та можуть ускладнювати реінтеграцію.

Міжгрупові зв'язки формуються через роботу у змішаних колективах з цивільними, участь у громадських ініціативах разом з представниками різних груп населення, спільні культурні та спортивні заходи, які створюють простори взаємодії поза військовим контекстом.

Благодійний фонд «Стабілізейшен Суппорт Сервісез» працює саме над формуванням таких міжгрупових зв'язків, організовуючи спільні заходи для ВПО та місцевого населення, які створюють можливості для неформальної взаємодії та руйнування стереотипів. Ця робота особливо важлива у громадах з високою концентрацією переміщених осіб, де виникають напруження та конфлікти через сприйману конкуренцію за обмежені ресурси: робочі місця, доступне житло, місця у дитячих садках, соціальні послуги [35].

Благодійний фонд «Право на захист» систематично надає не лише правову, а й психосоціальну підтримку, працюючи над формуванням довіри між ВПО та приймаючими громадами через організацію діалогових платформ та спільних культурних подій [34]. Такі ініціативи створюють простори для формування міжгрупових зв'язків у природний, неформальний спосіб, уникаючи штучності та навіть контрпродуктивності офіційних заходів «примирення», які можуть сприйматися як нав'язані зовні. Вимірювання успішності реінтеграції має включати не лише традиційні індикатори працевлаштування та забезпечення житлом, а й показники інтенсивності та різноманітності соціальних зв'язків, рівня довіри до різних суспільних інституцій та співгромадян, активності участі у громадському житті та громадянських ініціативах.

Найменш очевидним, але критично важливим виміром поліцентричної реінтеграції є наративний, тобто створення культурних просторів для множинності історій про війну та повернення. Кеті Редфорд у дослідженні «Narrative-Making and Recording Trauma: Reflections from Northern Ireland»

аналізує, як акт створення наративів після етнонаціонального конфлікту та війни може бути колективним процесом з особистими та політичними цілями, включаючи примирення між різними групами. К. Редфорд підкреслює, що ефективність наративного процесу залежить не лише від його безпосередніх творців (тих, хто розповідає історії травми), а й від тих, хто замовляє, організовує, фінансує та отримує ці наративи, включаючи державні інституції, культурні організації, медіа та саму аудиторію [21].

Для України це означає необхідність створення етичних культурних просторів, де ветерани можуть розповідати різноманітні, навіть суперечливі історії (не лише героїчні наративи перемог та патріотичних подвигів, а й історії травми, втрати, моральних дилем, сумнівів, помилок), а цивільні можуть слухати з емпатією та повагою, без примусу погоджуватися з кожним твердженням чи романтизувати досвід війни.

В українському контексті наративна робота має включати превентивний аспект, зокрема протидію формуванню токсичних конфліктних наративів типу «ветерани проти цивільних», «справжні патріоти проти зрадників», «ті, хто боровся проти тих, хто тікав за кордон». Культурні інституції, медіа, освітні заклади, громадські організації мають активно працювати над формуванням інклюзивних наративів, де і ті, хто безпосередньо воював на фронті, і ті, хто залишався у тилу та підтримував армію іншими способами, визнаються як учасники спільного національного досвіду з різними, але рівноцінними внесками у спільну справу опору та збереження державності.

Операціоналізація поліцентричної моделі вимагає поетапної стратегії впровадження з обов'язковим моніторингом результатів та адаптацією підходів. Початковий експериментальний етап передбачає відбір 3-5 пілотних територіальних громад різних типів для тестування елементів моделі: велике місто з високою концентрацією ВПО та розвинутою інфраструктурою, середнє місто з значною кількістю ветеранів, сільська об'єднана територіальна громада з обмеженими ресурсами, прифронтна територія з динамічною ситуацією.

Критерії відбору включають політичну волю місцевого керівництва до

експериментів з новими підходами, наявність активних громадських організацій з досвідом роботи з цільовими групами, достатній адміністративний потенціал для систематичного збору даних та моніторингу результатів.

Наступний етап масштабування включає систематизацію досвіду пілотних громад через аналітичні звіти з детальним описом успіхів, викликів та непередбачених ефектів, а також поширення найуспішніших практик через навчальні модулі для чиновників місцевого самоврядування, представників громадських організацій, реєр-консультантів, медіаторів та фасилітаторів. Формується постійно діюча мережа обміну досвідом між громадами у форматі онлайн-платформи та регулярних офлайн зустрічей, де ті, хто вже впровадив інновації, підтримують інших через горизонтальне навчання, консультації та менторство.

Національний рівень на основі узагальненого досвіду пілотів кодифікує успішні практики у методичні рекомендації та типові положення для місцевих програм реінтеграції, водночас залишаючи достатній простір для локальних адаптацій та продовження експериментів з новими підходами.

Резюмуючи, поліцентрична модель взаємодії державної влади та громадянського суспільства у процесах повоєнної реінтеграції пропонує інтеграційну концептуальну та практичну рамку для трансформації існуючої множинності розрізнених практик у узгоджену, але гнучку систему. На відміну від централізованої бюрократичної координації, яка виявилася неефективною у контексті радикальної різноманітності локальних потреб та динамічно змінюваних умов воєнного та повоєнного часу, та від повної децентралізації без координації, яка призводить до нерівності доступу до послуг між регіонами та втрати потенційної синергії від обміну досвідом, поліцентрична модель передбачає множинність автономних центрів прийняття рішень на різних рівнях управління та у різних секторах, які взаємодіють через чітко визначені механізми субсидіарності, інституціоналізованої реєр підтримки, учасницького бюджетування, цілеспрямованого формування соціального капіталу та наративної інтеграції.

Операціоналізація цієї моделі через послідовне пілотування, систематичне навчання та поступову правову інституціоналізацію створює реалістичну перспективу трансформації нинішньої фрагментованої системи реінтеграції у справді узгоджену мережу взаємодіючих та взаємонавчальних акторів.

3.2 Механізми інституціоналізації взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством у формуванні та моніторингу політики повоєнної реінтеграції

Поліцентрична модель, обґрунтована у попередньому підрозділі, визначає концептуальні засади взаємодії державної влади з громадянським суспільством через множинність автономних центрів прийняття рішень, які функціонують за принципами субсидіарності, колегіальної підтримки та формування соціального капіталу. Водночас сама по собі теоретична модель не забезпечує автоматичної трансформації практик взаємодії. Необхідні конкретні інституційні механізми, які б перетворили поліцентричні принципи на стабільні, передбачувані та ефективні форми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства у процесах формування та моніторингу політики повоєнної реінтеграції.

Дуглас Норт у праці «Institutions, Institutional Change and Economic Performance» визначає інститути як правила гри у суспільстві, формальні та неформальні обмеження, які структурують людську взаємодію. Д. Норт розрізняє формальні інститути (конституції, закони, контракти) та неформальні (норми поведінки, конвенції, добровільно прийняті кодекси поведінки), підкреслюючи, що ефективність формальних інститутів значною мірою залежить від їхньої сумісності з неформальними нормами [12].

Застосування цієї логіки до інституціоналізації взаємодії означає, що недостатньо прийняти закони про участь громадськості чи створити

консультативні ради. Формальні механізми мають узгоджуватися з існуючими культурними нормами довіри, взаємності та громадянської активності у конкретному локальному контексті.

В Україні десятиліття радянської спадщини сформували культуру недовіри до владних інститутів та скептицизм щодо можливості реального впливу на рішення через формальні канали участі. Ця неформальна норма не зникає автоматично після створення консультативних рад чи запровадження публічних слухань. Інституціоналізація взаємодії має враховувати цей історичний контекст через поступове будування довіри через демонстрацію реального впливу громадської участі на конкретні рішення та політики.

Шеррі Арнстайн у класичній роботі «A Ladder of Citizen Participation» запропонувала типологію восьми рівнів участі громадян у прийнятті рішень, організованих у вигляді драбини від найнижчих форм псевдоучасті до найвищих форм громадянського контролю. Нижні щаблі включають маніпуляцію та терапію, де участь є фікцією для легітимації заздалегідь прийнятих рішень. Середні щаблі включають інформування, консультації та умиротворення, де громадяни мають голос, але не владу впливати на рішення. Вищі щаблі включають партнерство, делеговану владу та громадянський контроль, де громадяни мають реальну владу у прийнятті рішень [2].

Ш. Арнстайн підкреслює, що багато програм громадської участі застрягають на нижчих щаблях, створюючи ілюзію участі без реального розподілу влади. Аналіз українських практик з попереднього розділу демонструє, що більшість існуючих механізмів взаємодії у сфері реінтеграції перебувають на рівні інформування та консультацій. Ради з питань ВПО при міських радах Києва, Львова, Харкова формально консультують владу, проте їхні рекомендації часто ігноруються без пояснення причин. Публічні обговорення проєктів програм реінтеграції проводяться формально, коли основні рішення вже фактично прийняті.

Інституціоналізація взаємодії має на меті піднятися драбиною Ш. Арнстайн від консультацій до партнерства та делегованої влади. Це

передбачає створення механізмів, де громадянське суспільство не просто висловлює думку, а має реальні повноваження спільно приймати рішення про пріоритети політики реінтеграції, розподіл ресурсів, стандарти послуг. Водночас повний громадянський контроль на вищому щаблі драбини може бути недоцільним у контексті державної політики, де демократично обрані представники несуть конституційну відповідальність. Оптимальним для політики реінтеграції є рівень партнерства, де влада та громадянське суспільство розділяють відповідальність за планування та прийняття рішень через спільні структури.

Перший блок механізмів інституціоналізації стосується участі громадянського суспільства у формуванні політики повоєнної реінтеграції на стадії розробки стратегій, програм та планів дій. Консультативні органи при органах державної влади та місцевого самоврядування є найпоширенішою формою інституціоналізованої участі.

Проведений у попередньому розділі аналіз виявив наявність рад з питань ВПО при міських радах Києва, Львова, Харкова, Дніпра, які включають представників громадських організацій, експертів, іноді самих ВПО. Водночас ефективність цих рад обмежена кількома факторами: відсутністю чітких процедур формування складу ради, що дозволяє владі призначати лояльних представників, нечіткістю мандату ради щодо того, з яких питань вона має консультувати, відсутністю обов'язку влади аргументувати рішення, які відхиляються від рекомендацій ради.

Естонський досвід інституціоналізації участі національних меншин через Roundtable of National Minorities Organizations демонструє альтернативний підхід. Ця структура створена законом та має чітко визначені процедури формування: організації самі обирають своїх представників через прозорий процес, а не призначаються урядом. Roundtable має право ініціювати законодавчі пропозиції, які уряд зобов'язаний розглянути та аргументовано відповісти. Щорічні звіти уряду перед Roundtable про виконання рекомендацій створюють механізм підзвітності [7]. Адаптація цієї моделі до української політики

реінтеграції передбачала б створення Національної ради з питань реінтеграції ветеранів та ВПО при Кабінеті Міністрів з аналогічними процедурами формування, повноваженнями ініціювати політичні пропозиції та механізмами підзвітності уряду.

На місцевому рівні інституціоналізація консультативних механізмів вимагає закріплення у статутах територіальних громад обов'язкових консультацій з громадськістю при розробці програм реінтеграції. Польський досвід діяльності *rad działalności pożytku publicznego* (рад діяльності суспільної користі) при гмінах демонструє модель, де ці ради складаються виключно з представників громадських організацій без участі чиновників, що забезпечує автономність позиції громадянського суспільства. Ради мають законодавчо закріплене право розглядати проекти місцевих програм у соціальній сфері та надавати обов'язкові для розгляду висновки [27].

Публічні слухання та обговорення є другим важливим механізмом участі у формуванні політики, який в Україні регулюється Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» [82] та численними підзаконними актами. Водночас практика застосування цього механізму виявляє системні недоліки. Публічні слухання часто проводяться формально для виконання законодавчої вимоги, коли основні рішення вже прийняті на попередніх етапах. Інформування громадськості про слухання відбувається з мінімальним випередженням, що обмежує можливість підготовки обґрунтованих пропозицій. Результати обговорень не обов'язкові для врахування, що знижує мотивацію до участі.

Підвищення ефективності публічних слухань вимагає кількох інституційних змін. Встановлення обов'язкового мінімального терміну (не менше тридцяти днів) між оприлюдненням проекту програми реінтеграції та публічним слуханням надає час для аналізу та підготовки пропозицій. Створення онлайн платформ для попереднього збору коментарів та пропозицій розширює коло учасників за межі тих, хто може фізично відвідати слухання. Запровадження обов'язку публікувати звіт про результати розгляду кожної пропозиції з обґрунтуванням рішення про прийняття або відхилення підвищує

підзвітність та демонструє реальний вплив участі.

Спільне планування програм реінтеграції представляє вищий рівень інституціоналізації взаємодії, де громадянське суспільство бере участь не лише у консультуванні щодо готових проєктів, а в самому процесі визначення пріоритетів та розробки заходів. Шотландська модель Community Planning Partnerships закріплює обов'язок місцевих органів влади створювати партнерські структури з участю громадських організацій, бізнесу та мешканців для спільної розробки місцевих планів розвитку. Ці партнерства мають юридичний статус, власний бюджет та секретаріат, що забезпечує їхню спроможність до систематичної роботи [23].

Адаптація цієї моделі до української політики реінтеграції означала б створення на рівні територіальних громад постійно діючих робочих груп з розробки програм реінтеграції, де представники органів місцевого самоврядування, ветеранських та організацій ВПО працюють спільно на всіх етапах від аналізу потреб до формулювання конкретних заходів та індикаторів успішності. Ключовою відмінністю від консультативних рад є рівноправність учасників у прийнятті рішень через консенсусні процедури замість надання рекомендацій владі.

Другий блок механізмів стосується інституціоналізації участі громадянського суспільства у моніторингу виконання політики реінтеграції. Громадський моніторинг є критично важливим для забезпечення підзвітності влади та виявлення проблем у реалізації програм на ранніх стадіях. Український досвід громадського моніторингу у сфері освіти, охорони здоров'я, закупівель демонструє потенціал цього механізму для підвищення прозорості та ефективності публічних послуг. Водночас у сфері реінтеграції систематичний громадський моніторинг поки що не інституціоналізований.

Transparency International у методології «Integrity Watch» пропонує структурований підхід до громадського моніторингу, який включає чіткі індикатори, стандартизовані інструменти збору даних, навчання громадських моніторів, публікацію результатів та механізми впливу на виявлені

порушення [26]. Застосування цієї методології до моніторингу програм реінтеграції вимагає спочатку визначення ключових індикаторів, які підлягають моніторингу: швидкість доступу до послуг, якість наданих послуг з точки зору бенефіціарів, відповідність фактично наданих послуг задекларованим у програмі, цільове використання бюджетних коштів. Громадські організації, що працюють з ветеранами та ВПО, мають природні переваги у збиранні такої інформації через безпосередній контакт з бенефіціарами та їхню довіру.

Інституціоналізація громадського моніторингу передбачає кілька елементів. Закріплення у положеннях про програми реінтеграції права громадських організацій здійснювати моніторинг з гарантованим доступом до необхідної інформації від виконавців програм. Створення координаційних платформ, де різні організації можуть обмінюватися результатами моніторингу та координувати зусилля для уникнення дублювання. Встановлення процедури обов'язкового розгляду звітів громадського моніторингу органами, відповідальними за програми, з публічною відповіддю на виявлені проблеми та заходи їх усунення.

Партисипаторна оцінка представляє ще глибший рівень залучення бенефіціарів та громадянського суспільства не лише у моніторинг процесу, а в оцінку результатів та впливу політики реінтеграції. Майкл Патон у роботі «Utilization-Focused Evaluation» обґрунтовує переваги залучення зацікавлених сторін до всього циклу оцінювання від визначення питань оцінки до інтерпретації результатів та розробки рекомендацій. Партисипаторний підхід підвищує релевантність оцінки для реальних потреб, забезпечує використання місцевого знання та досвіду, посилює легітимність висновків оцінки [15].

Застосування партисипаторної оцінки до програм реінтеграції означає залучення самих ветеранів та ВПО до визначення критеріїв успішності програм, які можуть відрізнятися від критеріїв, визначених чиновниками чи зовнішніми експертами. Ветерани можуть вважати критично важливим не лише отримання послуг, а їхню доступність без приниження гідності, поважне ставлення персоналу, врахування специфіки військового досвіду.

Системи зворотного зв'язку від бенефіціарів є третім елементом інституціоналізації моніторингу, який забезпечує оперативне реагування на проблеми у наданні послуг. Citizens' Report Cards, вперше запроваджені у Бангалорі (Індія) для оцінки якості міських послуг, демонструють модель систематичного збору та публікації оцінок користувачів послуг. Ці оцінки створюють публічний тиск на постачальників послуг для покращення якості та дозволяють порівнювати ефективність різних постачальників [16].

Адаптація цієї моделі до послуг реінтеграції передбачає створення систем, де кожен ветеран чи ВПО після отримання послуги може оцінити її якість через онлайн форму, мобільний додаток або SMS. Агреговані рейтинги центрів підтримки, реабілітаційних програм, служб працевлаштування публікуються відкрито, створюючи стимули до покращення якості. Низькі рейтинги запускають процедури перевірки та вживання коригувальних заходів. Водночас критично важливо захистити анонімність респондентів та запобігти можливому тиску на них за негативні оцінки.

Публічна звітність влади перед громадськістю є фінальним елементом інституціоналізації моніторингу, який замикає цикл підзвітності. Соціальний аудит, широко застосовуваний в Індії для контролю за програмами соціального захисту, передбачає публічні зустрічі, де чиновники звітують перед громадянами про використання бюджетних коштів та досягнуті результати. Громадяни можуть ставити питання, порівнювати офіційні звіти з власним досвідом, вимагати пояснень розбіжностей [1].

В українському контексті інституціоналізація публічної звітності про програми реінтеграції вимагає встановлення обов'язку органів, що реалізують програми, проводити щонайменше щорічні публічні звіти за участю представників громадських організацій та бенефіціарів. Формат звітності має включати не лише презентацію показників виконання, а відповіді на запитання та звернення учасників. Протоколи таких зустрічей з зафіксованими зобов'язаннями влади щодо усунення проблем мають публікуватися та моніторитися на предмет виконання.

Правове та організаційне закріплення механізмів інституціоналізації взаємодії є необхідною умовою їхньої сталості та незалежності від політичної кон'юнктури чи доброї волі окремих чиновників. На національному рівні це вимагає внесення змін до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» щодо розширення та конкретизації форм участі у формуванні та моніторингу політик. Закон України «Про звернення громадян» потребує доповнення положеннями про колективні форми участі, які виходять за межі індивідуальних звернень. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» має чіткіше визначити процедури консультацій з громадськістю, мінімальні вимоги до консультативних органів, механізми підзвітності [82].

На рівні підзаконних актів необхідна розробка стандартів взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством, які б визначали мінімальні процедурні вимоги до консультацій, публічних обговорень, громадського моніторингу. Ці стандарти мають базуватися на міжнародних принципах ефективної участі: своєчасність (консультації на стадії формування політики, а не після прийняття рішень), інклюзивність (забезпечення участі різних груп, включно з маргіналізованими), прозорість (публічний доступ до інформації про процеси участі та їхні результати), підзвітність (обов'язок влади аргументовано пояснювати рішення щодо пропозицій громадськості).

Організаційне закріплення механізмів вимагає створення інституційної інфраструктури підтримки участі. На національному рівні доцільне створення спеціалізованого підрозділу у структурі Секретаріату Кабінету Міністрів, відповідального за координацію взаємодії з громадянським суспільством у сфері реінтеграції, методичну підтримку місцевих органів влади, моніторинг дотримання стандартів участі. На місцевому рівні необхідні виділені посади або підрозділи у структурі виконавчих органів міських рад, відповідальні за організацію консультацій, підтримку роботи консультативних органів, забезпечення доступу громадськості до інформації.

Попри потенціал інституціоналізації взаємодії для підвищення

ефективності та легітимності політики реінтеграції, існують значні виклики та ризики, які необхідно враховувати. Імітація участі є найпоширенішим ризиком, коли формальні механізми створюються для виконання законодавчих вимог або демонстрації відповідності міжнародним стандартам, але не передбачають реального розподілу влади. Консультативні ради, які збираються нерегулярно та розглядають другорядні питання, публічні обговорення проєктів, які вже фактично затверджені, громадський моніторинг, результати якого ігноруються, створюють видимість участі без її сутності.

Критерієм розрізнення реальної участі від імітації є реальний вплив на рішення, який може бути верифікований через аналіз того, чи змінюються проєкти політик після консультацій, чи враховуються результати громадського моніторингу у коригуванні програм, чи призводять низькі оцінки якості послуг від бенефіціарів до конкретних організаційних змін. Публічність процесів участі та їхніх результатів є найкращим захистом від імітації, оскільки дозволяє зовнішнім спостерігачам оцінити справжність участі.

Захоплення процесів участі елітами громадянського суспільства є другим значним ризиком. Коли одні й ті ж добре організовані групи домінують у всіх механізмах участі, їхні інтереси можуть не співпадати з інтересами ширших категорій бенефіціарів. Великі київські громадські організації з досвідом роботи з міжнародними донорами можуть мати значно кращий доступ до процесів формування національної політики, ніж малі локальні ініціативи, які безпосередньо працюють з ветеранами у невеликих містах. Подолання цього ризику вимагає цілеспрямованих зусиль для забезпечення інклюзивності через спеціальні механізми залучення недопредставлених груп, ресурсну підтримку менших організацій для їхньої участі, застосування різноманітних каналів участі, які не вимагають високого рівня організаційної спроможності.

Баланс між інклюзивністю та ефективністю є третім викликом інституціоналізації участі. Залучення якомога ширшого кола учасників підвищує легітимність та різноманітність перспектив, але може ускладнювати досягнення консенсусу та прийняття своєчасних рішень. Надмірно великі консультативні

органи стають неповороткими та неефективними. Відкриті публічні обговорення можуть бути захоплені найбільш голосними учасниками на шкоду тим, хто має менший досвід публічних виступів або культурні обмеження на активну участь.

Вирішення цього виклику вимагає диференціації механізмів участі залежно від цілей та контексту. Для стратегічних рішень про напрями політики доцільні інклюзивні широкі консультації через публічні обговорення та онлайн платформи. Для розробки конкретних технічних аспектів програм ефективнішими є менші робочі групи з експертами та практиками.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити:

1. Механізми інституціоналізації взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством у формуванні та моніторингу політики повоєнної реінтеграції трансформують теоретичні принципи поліцентричної моделі у конкретні практики співпраці.

2. Правове закріплення цих механізмів через зміни до законодавства про участь громадськості та місцеве самоврядування, організаційна інфраструктура підтримки через створення спеціалізованих підрозділів та адекватне ресурсне забезпечення через включення витрат на участь у бюджети програм створюють передумови сталості взаємодії. Водночас критична увага до ризиків імітації участі через формальне виконання процедур без реального розподілу влади, елітного захоплення процесів обмеженим колом організацій та дисбалансу між інклюзивністю й ефективністю є необхідною для забезпечення справжності та результативності інституціоналізованої взаємодії.

3. Проведений аналіз демонструє, що інституціоналізація є тривалим процесом будування довіри, відпрацювання процедур та формування культури партнерства між владою та громадянським суспільством. Успішність цього процесу залежить від готовності влади до реального розподілу повноважень у прийнятті рішень, спроможності громадянського суспільства до систематичної експертної та моніторингової роботи, а також від наявності незалежних механізмів верифікації впливу участі на політичні рішення та результати програм реінтеграції.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження сформульовано нижченаведені основні висновки та пропозиції:

1. Проведений теоретичний аналіз виявив фундаментальну суперечність між міжнародними концепціями післявоєнної реінтеграції та українською реальністю «конфліктної реінтеграції», де процеси відновлення деокупованих територій відбуваються паралельно з продовженням активних бойових дій. Багатофункціональна модель Т. Paffenholz, концепція трансформативного врядування та партисипативний підхід L. Schirch розроблялися для післявоєнних контекстів зі стабільністю та мирними угодами.

Українська специфіка вимагає не механічного застосування цих теоретичних рамок, а їх критичної адаптації до умов одночасного забезпечення екстреної гуманітарної допомоги, підтримки фронту і створення довгострокових механізмів інтеграції. Водночас дослідження виявило парадокс «кризової солідарності», коли найвища мобілізація та функціональна експансія організацій відбувається в умовах найбільшої загрози, проте така надмобілізація створює структурні ризики довгострокової сталості через залежність від зовнішнього фінансування та субституцію державних функцій, що суперечить принципу субсидіарності.

2. Аналіз нормативно-правової архітектури демонструє критичний розрив між декларативною прогресивністю законодавства та практиками його імплементації. Конституційне закріплення права на участь, Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» та норми про консультації створюють формальну основу для партнерства, проте відсутність обов'язкових процедурних стандартів, механізмів забезпечення врахування позиції громадськості та санкцій за ігнорування результатів обговорень перетворює правову рамку на декларативну конструкцію.

Порівняльний аналіз естонського досвіду інституціоналізації участі через

Roundtable з законодавчо закріпленими процедурами та повноваженнями, польської моделі *rad działalności pożytku publicznego* виявляє необхідність не лише розширення формальних прав, а їх забезпечення через конкретні процедурні гарантії, механізми підзвітності влади та перехід від консультативного до партнерського характеру взаємодії з реальним розподілом повноважень у прийнятті рішень.

3. Емпіричний аналіз співпраці державних органів з ветеранськими організаціями виявив системну проблему токенізму та імітації участі, де громадські ради при Міністерстві у справах ветеранів та консультативні органи при обласних адміністраціях створюють видимість залучення без реального впливу на прийняття рішень. Запрошення представників відбувається після прийняття ключових політичних рішень, коли простір для впливу вже вичерпано.

Водночас дослідження виявило успішні практики справжньої співпраці на локальному рівні: Львівський досвід інтеграції ветеранських організацій у психологічну підтримку, Харківські моделі екстреної допомоги, де ветерани виступають активними партнерами у розробці програм. Це підтверджує тезу, що ефективність взаємодії залежить не від кількості створених консультативних органів, а від готовності влади до реального розподілу повноважень та визнання унікальної експертизи ветеранських організацій через власний досвід військової служби та реінтеграції.

4. Аналіз взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями у підтримці внутрішньо переміщених осіб виявив критичну залежність якості співпраці від спроможності територіальних громад та диференціацію моделей: м. Львів інституціоналізував підтримку через Міський центр та соціальне замовлення, м. Харків розвинув екстрену евакуаційну модель, Дніпропетровська область створила мережу транзитних центрів, м. Вінниця запровадила обласну координаційну програму. Водночас виявлено системну проблему фрагментації: міжнародні донори, національні програми, обласні ініціативи та локальні проєкти функціонують паралельно без ефективної

координації, що призводить до дублювання послуг у одних громадах та прогалин в інших.

Парадокс полягає у диспропорції між обсягом донорського фінансування та рівнем інституційної інтеграції громадських організацій у формування політики: організації залишаються виконавцями проєктів, а не партнерами у виробленні стратегічних рішень, що вимагає трансформації від моделі «замовник-виконавець» до моделі стратегічного партнерства.

5. Теоретично обґрунтована поліцентрична модель взаємодії пропонує інтеграційну рамку для трансформації існуючої фрагментації у узгоджену систему множинних автономних центрів прийняття рішень. Концепція Елінор Остром, адаптована через принципи субсидіарності, колективної підтримки, учасницького бюджетування та формування соціального капіталу, дозволяє подолати дихотомію між неефективною централізованою координацією та децентралізацією, що призводить до нерівності. Застосування принципу субсидіарності розподіляє функції за рівнями: національний встановлює єдині стандарти, обласний координує міжгромадські функції, місцевий надає послуги з урахуванням контексту.

Інноваційним є механізм інституціоналізації реєр підтримки, коли ветерани та ВПО перетворюються з пасивних бенефіціарів на активних агентів через формалізацію ролі колег-консультантів та підтримку кооперативів, що підтверджується дослідженнями Bedford VA Medical Center про ефективність груп взаємопідтримки.

6. Розроблені механізми інституціоналізації трансформують поліцентричні принципи у конкретні процедури та структури, забезпечуючи сталість співпраці через перехід від нижчих щаблів драбини участі Ш. Арнстайн (консультації) до партнерства та делегованої влади. Механізми охоплюють повний цикл від формування через спільне планування до моніторингу через громадський контроль, партисипаторну оцінку за методологією Патона та системи зворотного зв'язку.

Критичним є правове закріплення через зміни до законодавства з

встановленням не декларативних прав, а процедурних гарантій: мінімальних термінів консультацій, обов'язковості публікації звітів, санкцій за ігнорування. Водночас виявлено ризики імітації участі, елітного захоплення процесів та дисбалансу інклюзивності й ефективності.

7. Наскрізна логіка дослідження демонструє еволюцію від діагностики проблем токенизму та фрагментації до пропозиції поліцентричної моделі як синтезу найкращих практик з міжнародним досвідом, операціоналізованої через механізми інституціоналізації для трансформації взаємодії від моделі «держава надає послуги» до моделі «держава та громадянське суспільство є партнерами» з реальним розподілом повноважень та взаємною підзвітністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aiyar Y. Invited Spaces, Invited Participation: Effects of Greater Participation on Accountability in Service Delivery / Y. Aiyar, S. Mehta. *India Review*. 2015. Vol. 14, No. 1. P. 36-55.
2. Arnstein S. R. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. 1969. Vol. 35, No. 4. P. 216-224.
3. Colombia / International Center for Transitional Justice (ICTJ). URL: <https://www.ictj.org/location/colombia> (last accessed: 19.11.2025).
4. Community-Driven Development (CDD) in the Context of Conflict-Affected Countries: Challenges and Opportunities. *World Bank, GSDRC*. 2015. URL: <https://gsdrc.org/document-library/community-driven-development-cdd-in-the-context-of-conflict-affected-countries-challenges-and-opportunities/> (last accessed: 19.11.2025).
5. Drebing C. E., Van Ormer B., Mueller S. E. , Drebing C. E. Using Peer Support Groups to Enhance Community Integration of Veterans in Transition. *Journal of Veterans Studies*. 2018. Vol. 4, No. 1. P. 106-130.
6. Engaging Citizens in Postconflict Reconstruction: Decentralisation for Participatory Governance. *GSDRC*. 2015. URL: <https://gsdrc.org/document-library/engaging-citizens-in-postconflict-reconstruction-decentralisation-for-participatory-governance/> (last accessed: 19.11.2025).
7. Estonian Ministry of Culture. Integration and Migration Policy Framework «Integrating Estonia 2020». URL: <https://www.kul.ee/en/activities/integration-and-migration> (last accessed: 19.11.2025).
8. Eversley J., Gormally S., Kilmurray A. (Eds.). *Peacebuilding, Conflict and Community Development*. Bristol : Policy Press, 2022. 288 p.
9. Fischer M. Civil Society in Conflict Transformation: Strengths and Limitations. *Berghof Handbook for Conflict Transformation*. Berghof Foundation, 2011. P. 287-318. URL: https://berghof-foundation.org/files/publications/fischer_cso_

handbookII.pdf (last accessed: 19.11.2025).

10. Lederach J. P. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, DC : United States Institute of Peace Press, 1997. 252 p.
11. Lutsevych O. Участь громадянського суспільства у відновленні України: Як влада, громадяни та донори можуть посилити суспільну довіру. *Chatham House*. 2023. 30 p. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2023-09/2023-06-15-giving-civil-society-stake-ukraines-recovery-lutsevych-ukrai.pdf> (дата звернення: 19.11.2025).
12. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* / D. C. North. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 152 p.
13. Ostrom E. Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems. *American Economic Review*. 2010. Vol. 100, No. 3. P. 641-672.
14. Paffenholz T. (Ed.). *Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assessment*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2010. 364 p.
15. Patton M. Q. *Utilization-Focused Evaluation*. 4th ed. Thousand Oaks, CA : SAGE Publications, 2008. 688 p.
16. Paul S. Accountability in Public Services: Exit, Voice and Control. *World Development*. 1992. Vol. 20, No. 7. P. 1047-1060.
17. Petrić A. The Principle of Subsidiarity in the European Union. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*. 2019. Vol. 15. P. 47-82.
18. Popescu N. The EU and Civil Society in the Georgian-Abkhaz Conflict / N. Popescu. *MICROCON Policy Working Paper 15*. Brighton : MICROCON, 2010. 32 p. URL: https://www.iai.it/sites/default/files/microcon-wp_15.pdf (last accessed: 19.11.2025).
19. Pouligny B. Civil Society and Post-Conflict Peacebuilding: Ambiguities of International Programmes Aimed at Building 'New' Societies. *Security Dialogue*. 2005. Vol. 36, No. 4. P. 495-510.
20. Putnam R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon & Schuster, 2000. 544 p.

21. Radford K. Narrative-Making and Recording Trauma: Reflections from Northern Ireland. *Civil War and Narrative* / K. Deslandes, F. Mourlon, B. Tribout (eds.). Cham : Palgrave Macmillan, 2017. P. 123-145.
22. Schirch L. Conflict Assessment and Peacebuilding Planning: Toward a Participatory Approach to Human Security. Boulder : Lynne Rienner, 2013. 312 p.
23. Scottish Government. Community Planning. URL: <https://www.gov.scot/policies/community-empowerment/community-planning/> (last accessed: 19.11.2025).
24. The Good Friday Agreement (Belfast Agreement) : April 10, 1998. *Avalon Project*, Yale Law School. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/good_friday.asp (last accessed: 19.11.2025).
25. Transformative Governance for Peacebuilding: Bridging Institutional Accountability and Equitable Development in Post-Conflict Societies / ResearchGate. 2025. May. URL: <https://www.researchgate.net/publication/391700699> (last accessed: 19.11.2025).
26. Transparency International. Integrity Watch. URL: <https://www.transparency.org/en/projects/integrity-watch> (last accessed: 19.11.2025).
27. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie [Act on Public Benefit and Volunteer Work] : Law of Poland of 24.04.2003. URL: <https://isap.sejm.gov.pl> (last accessed: 19.11.2025).
28. Wampler B. Participatory Budgeting in Brazil: Contestation, Cooperation, and Accountability. University Park, PA : Penn State University Press, 2007. 312 p.
29. Актуальна статистика внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 2025 рік / Антикризисний медіа-центр АНТИРЕЙД. 9 червня 2025. URL: <https://antiraid.com.ua/news/aktualna-statystyka-vnutrishno-peremishhenyh-osib-v-ukrayini-stanom-na-2025-rik/> (дата звернення: 19.11.2025).
30. Алтуніна О. Як громадам потрібно залучати ВПО до життя своїх міст, шляхи реінтеграції ВПО?. *Kyiv Dialogue*. 11 жовтня 2023. URL: <https://www.kyiv-dialogue.org/uk/novini/newsreader/yak-gromadam-potribno-zaluchati-vpo-do-zittia-svoih-mist-slahi-reintegracii-vpo.html> (дата звернення: 19.11.2025).
31. Аналітичний звіт ветеранських громадських організацій щодо

ефективності програм реінтеграції / Українська ветеранська коаліція. 2024. 48 с. URL: <https://uvk.org.ua/reports/2024> (дата звернення: 19.11.2025).

32. Аналітичний звіт із правових механізмів залучення громадянського суспільства в реінтеграційний процес / Українська реформаційна платформа. 2023. 48 с. URL: <https://uareforms.org/pages/new-page-652> (дата звернення: 19.11.2025).

33. Багнюк Р. О. Взаємодія держави і громадянського суспільства в Україні та Європі у сфері захисту прав людини. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2025. Вип. 1. С. 45-53. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/52431> (дата звернення: 19.11.2025).

34. Благодійний фонд «Право на захист». Психосоціальна підтримка ВПО. URL: <https://r2p.org.ua> (дата звернення: 19.11.2025).

35. Благодійний фонд «Стабілізуєш Суппорт Сервісез». Звіт про діяльність за 2023 рік. URL: <https://sss.org.ua> (дата звернення: 19.11.2025).

36. В Україні є 75 тисяч місць для проживання ВПО / Хмарочос. 5 серпня 2025. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2025/08/05/ukrayina-zabezpechyla-ponad-75-tysyach-misch-dlya-vpo/> (дата звернення: 19.11.2025).

37. Ветеранська політика в громадах: як це працює та які можливості може використати місцева влада / Децентралізація в Україні. 2024. URL: <https://decentralization.ua/news/19068> (дата звернення: 19.11.2025).

38. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: тенденції та перспективи / Кам'янець-Подільський університет, 2023. URL: <https://irlykhuml.univer.km.ua/server/api/core/bitstreams/3b4260f8-1d64-4753-b226-1146769380a3/content> (дата звернення: 19.11.2025).

39. Від юридичної підтримки до бізнес-консультацій: що пропонує «Ветеранський простір» ветеранам та членам їх родин / Вінниця Преспоінт. 2 березня 2025. URL: <https://presspoint.in.ua/2025/03/02/vid-iurydychnoi-pidtrymky-do-biznes-konsultatsiy> (дата звернення: 19.11.2025).

40. Відбувся міжрегіональний форум: «Ветеранські простори: Історія. Розвиток. Перспективи» / Всеукраїнська Асоціація ОТГ. 17 квітня 2025. URL:

<https://hromady.org/en/vidbuvsya-mizhregionalnij-forum-veteranski-prostori/> (дата звернення: 19.11.2025).

41. Вінницька обласна рада. Обласна цільова програма підтримки внутрішньо переміщених осіб на 2022-2024 роки. Вінниця, 2022.

42. ВПО в Україні скільки переселенців у Києві та в регіонах України станом на 2025 / Новинний портал NV. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilki-pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-stanom-na-2025-novin-i-ukrajini-50561277.html> (дата звернення: 19.11.2025).

43. Головаха Є. та ін. Українське суспільство в умовах війни: рік 2024. Київ, 2024. 244 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukrainske_suspilstvo_v_umovakh_viiny_Rik_2024.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

44. Грантова програма #Варто+ГО / Український ветеранський фонд. URL: <https://uvf.gov.ua/grants/varto-plus-go> (дата звернення: 19.11.2025).

45. Громадські слухання / Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/public-hearings/> (дата звернення: 19.11.2025).

46. Громадськість просить владу розробити комплексну політику реінтеграції. *ZMINA*. 24 квітня 2025. URL: <https://zmina.info/news/gromadskist-prosyet-vladu-rozrobyty-kompleksnu-polityku-reintegracziyi-dlya-vsih-tymchasovo-okupovanyh-terytoriy/> (дата звернення: 19.11.2025).

47. Громадянське суспільство та правова держава: колективна монографія. Київ, 2023. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Gromadyanske-suspilstvo-1.pdf> (дата звернення: 19.11.2025).

48. Громадянське суспільство як суб'єкт формування публічної політики реінтеграції. *Science and Education: A New Dimension. Економіка і право*. 2024. № 275 (VII). С. 20-24. DOI: 10.32782/swe.2024.275.11.

49. Грошова допомога ВПО від УВКБ ООН у м. Львів / Telegram-канал УВКБ ООН. URL: https://t.me/s/Registration_help (дата звернення: 19.11.2025).

50. Демиденко В. О. Роль місцевого самоврядування в реінтеграції деокупованих територій України. *Актуальні проблеми політичної науки*. 2024. № 8. С. 37-45. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/10.pdf> (дата

звернення: 19.11.2025).

51. Демиденко В. О. Роль місцевого самоврядування у реалізації політики повоєнної реінтеграції. *Актуальні проблеми політичної науки*. 2024. № 8. С. 37-45. DOI: 10.32782/appn.2024.08.05.

52. Демиденко В. О. Роль місцевого самоврядування в реінтеграції деокупованих територій України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 37-45. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.8>.

53. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: сучасні тенденції / Нац. авіац. ун-т, 2024. URL: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/download/1491/1486/> (дата звернення: 19.11.2025).

54. Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 року № 881. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-zabezpechennia-instytutu-pomichnyka-veterana> (дата звернення: 19.11.2025).

55. Дніпропетровська обласна військово-цивільна адміністрація. Транзитні центри для евакуйованих громадян. URL: <https://adm.dp.gov.ua> (дата звернення: 19.11.2025).

56. Дугінець Г., Івасів І., Ніжейко К. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-67-161.

57. Житомирський ветеранський простір «Дім ветерана» / Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/veteranam/zhitomirska-oblast> (дата звернення: 19.11.2025).

58. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні Раунд 16 / Міжнародна організація з міграції. Квітень 2024. 56 с. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

59. «Зробимо Львів кращим!» конкурс соціально-культурних проєктів 2022 / Львівська міська рада. 10 грудня 2021. URL: <https://city-adm.lviv.ua/zrobymo-lviv-krashchym-2022> (дата звернення: 19.11.2025).

60. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах / Міжнародний фонд «Відродження». URL: <https://www.irf.ua/contest/integraciya-vnutrishno-peremishhenyh-osib-do-zhyttya-v-novyh-gromadah/> (дата звернення: 19.11.2025).

61. ІСАР «Єднання». Громадянське суспільство України в умовах війни: аналітичний звіт. Київ, 2024. 52 с. URL: <https://ednannia.ua/attachments/article/12447/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8.pdf> (дата звернення: 19.11.2025).

62. ІСАР «Єднання». Як громадянське суспільство бачить свою роль у відновленні України. 2023. URL: <https://www.irf.ua/yak-gromadyanske-suspilstvo-bachyt-s/> (дата звернення: 19.11.2025).

63. Коваленко О. В. Механізми залучення ветеранських громадських організацій до процесу реінтеграції. *Український ветеранський досвід*. 2024. Вип. 1. С. 12-28.

64. Кожен має право відчувати себе вдома: інструменти соціальної та культурної інтеграції ВПО / Українська правда. Життя. 20 грудня 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/pryklad-obiednannia/2023/12/20/258406/> (дата звернення: 19.11.2025).

65. Конституція України : прийнята Всеукраїнським референдумом 28 червня 1996 р.. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

66. Контакти ветеранських просторів, які входять у Коаліцію ветеранських просторів / Громадська організація «Простір можливостей». 2025. URL: <https://pm.in.ua/project/kontakty-veteranskyh-prostoriv> (дата звернення:

19.11.2025).

67. Костенко А. М. Нормативно-правові засади взаємодії влади і громадянського суспільства в Україні. *Політичні науки*. 2022. Вип. 6. С. 107-115.

68. Львівська міська рада. Міський центр підтримки ВПО. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/city/286407-u-lvovi-pratsiuie-miskyi-tsentr-pidtrymky-vpo> (дата звернення: 19.11.2025).

69. Меморандум про співпрацю та взаєморозуміння між Міністерством у справах ветеранів та ветеранськими організаціями / Міністерство у справах ветеранів України. 2024. URL: <https://mva.gov.ua/memorandum-2024> (дата звернення: 19.11.2025).

70. Мінакова Є. В. Політика реінтеграції тимчасово окупованих територій: правові аспекти. *Вісник наукових досліджень*. 2024. Вип. 12. С. 45-60.

71. Мінсоцполітики оприлюднило статистику про кількість ВПО в Україні за областями / Антикризисний медіа-центр. 23 жовтня 2024. URL: <https://acmc.ua/minsoczpolityky-oprylyudnylo-statystyku-pro-kilkist-vpo-v-ukrayini-za-oblastyamy/> (дата звернення: 19.11.2025).

72. Надання допомоги ВПО за сприянням ВБФ Деполю Україна / Південна міська територіальна громада. 1 листопада 2024. URL: <https://pivdennaotg.gov.ua/news/1730710526/> (дата звернення: 19.11.2025).

73. Обласна цільова програма підтримки ВПО на 2023 рік / Вінницька обласна рада. URL: <https://vin-ocsssdm.com.ua/docs/programy/Обласна%20цільова%20програма%20підтримки%20ВПО%20на%202023.pdf> (дата звернення: 19.11.2025).

74. Осипчук А. Правові та інституційні аспекти реалізації державної політики реінтеграції. *Науковий вісник*. 2025. № 7. С. 23-39.

75. Палій В. С., Гончаренко А. А. Пріоритети державної політики щодо ветеранів: виклики та перспективи. *Державне управління і місцеве самоврядування*. 2025. № 2. С. 34-50. DOI: 10.33730/dums.2025.2.03.

76. Про внесення змін до Порядку виплати одноразової грошової допомоги постраждалим учасникам Революції Гідності : Постанова Кабінету

Міністрів України від 18.01.2023 № 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/52-2023-п> (дата звернення: 19.11.2025).

77. Про громадські об'єднання. Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 34. Ст. 375.

78. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

79. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 505. -URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-п> (дата звернення: 19.11.2025).

80. Про затвердження Порядку та умов надання у 2024 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2024 року № 779. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennia-poriadku-ta-umov-nadannia-u-2024-rotsi-subventsii> (дата звернення: 19.11.2025).

81. Про заходи з післявоєнного відновлення України. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 року № 266. *Офіційний вісник України*. 2022. № 16.

82. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 19.11.2025).

83. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 року № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/652-2023-п> (дата звернення: 19.11.2025).

84. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 19.11.2025).

85. Про соціальні послуги. Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.

86. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 659.

87. Про створення комунального закладу «Ветеранський простір «Пліч-о-пліч»» Рішення Харківської обласної ради від 21 серпня 2024 року (XXVI позачергова сесія). URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/2024/08/22/deputaty-harkivskoyi-oblasnoyi-rady-pidtrymaly-rishennya> (дата звернення: 19.11.2025).

88. Про стратегію післявоєнного відновлення. Указ Президента України від 17 березня 2022 року № 266/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 19.11.2025).

89. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 року № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1209-2024-p> (дата звернення: 19.11.2025).

90. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2023 року № 1214-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1214-2023-p> (дата звернення: 19.11.2025).

91. Про участь громадян у формуванні та реалізації державної політики Закон України від 17 лютого 2010 року № 2457-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 18. Ст. 112.

92. Рада з питань внутрішньо переміщених осіб / Благодійна організація «Благодійний фонд «Стабілізейшен Суппорт Сервісез»». 13 серпня 2025. URL: <https://sss-ua.org/projects/rada-z-pytan-vnutrishno-peremishchenykh-osib/> (дата

звернення: 19.11.2025).

93. Розвиток громадянського суспільства як основа сталого відновлення : колективна монографія / за ред. І. П. Іванова. Київ : Українська академія політичних наук, 2023. 312 с.

94. Соціальна підтримка / Львівська міська рада. 8 березня 2023. URL: <https://city-adm.lviv.ua/help/sotsialna-dopomoha> (дата звернення: 19.11.2025).

95. Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні / Міжнародна організація з міграції. 2024. 56 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_ukr.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

96. Статистика Міністерства у справах ветеранів України за 2024-2025 роки / Міністерство у справах ветеранів України. 2025. URL: <https://mva.gov.ua/statistics> (дата звернення: 19.11.2025).

97. Статистичні дані Міністерства соціальної політики України щодо внутрішньо переміщених осіб за 2024 рік / Міністерство соціальної політики України. 2024. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/statistika.html> (дата звернення: 19.11.2025).

98. Тихомиров О. О. Інформаційна реінтеграція в Україні: правові виклики. *Філософія і право*. 2025. № 3. С. 71-82. DOI: 10.15407/philosophy2025.03.071.

99. У Харкові відбулося виїзне засідання Комітету Верховної Ради з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів / Харківська обласна рада. 8 лютого 2025. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/2025/02/08/u-harkovi-vidbulosya-vuyizne-zasidannya> (дата звернення: 19.11.2025).

100. Український центр незалежних політичних досліджень. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення України. Київ, 2023. 37 с. URL: http://ucipr.org.ua/images/files/1832/1832_file.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

101. Харківська обласна державна адміністрація. Робота з внутрішньо переміщеними особами. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/diyalnist/napryamki->

roboti/vnutrishno-peremishcheni-osobi (дата звернення: 19.11.2025).

102. Яким має бути ветеранський простір у громадах: досвід Височанської громади / Накипіло. 19 грудня 2024. URL: <https://nakypilo.ua/teksty/viina/khab-dlia-veteraniv-u-vysokomu> (дата звернення: 19.11.2025).